

KULTÚRA SLOVA

*Casopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Organ
jazykovedného ústavu
Eudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Valéria Be-
táková, Gejza Horák, Ján Ho-
recký, Ján Kačala, Ivan Masár,
Ján Matejčík, Ján Oravec, Kon-
štantín Palkovič, Jozef Ružička,
Ján Sabol, Elena Smiešková,
Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepka 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 8 — ČÍSLO 5

OBSAH

HORECKÝ, J.: Základné problé- my terminológie	129
MASÁR, I.: O kritériu systémo- vosti v terminológii	133
KRÁL, Ā.: Samohláska ň	139
MISTRÍK, J.: Katachréza — ne- vhodná kombinácia metafory	146
RUŽIČKA, J.: Prípustkové a krajnopodmienkové súvetie	149
UHLÁR, V.: Osobné mená v miestnych názvoch	151
MAJTÁNOVÁ, M.: Názvy húb v slovenských učebniciach do roku 1918	158
Názvoslovie počítačov	162

Rozličnosti

Prešovská hradská vo frazeolo- gickej jednotke. G. Horák	176
Krpáčovo. M. Majtán	178
Výslovnosť priezviska <i>Allende</i> . Š. Horváth	178
Vlastenský a vlastenecký. J. V. Ormís	179
O častici ako. V. Betáková	180

Správy a posudky

Úspešný pokus o názvoslovný systém v telesnej výchove. V. Slivková	181
Príručka slovenského pravopisu. pre školy. J. Mlacek	184

Spytovali ste sa

Poznámka o pasíve. J. Ružič- ka	187
Priezviská typu <i>Kovačech</i> . M. Považaj	188
Ovruč, z Ovruča, alebo z Ovru- če? J. Jacko	189
Kojšovská hoľa, nie Kojšova ho- ľa. M. Majtán	189

Základné problémy terminológie

JÁN HORECKÝ

Hoci sa terminologickým otázkam venuje primeraná pozornosť už niekoľko desaťročí, jednako sa ešte stále vynárajú základné otázky, o ktorých treba uvažovať znova a znova. Ide o tieto hlavné problémy: 1. vymedzenie termínu, 2. vymedzenie pojmu, 3. vzťah medzi termínom a pojmom, 4. základné znaky pojmu a termínu.

1. Pokiaľ ide o vymedzenie termínu, možno pozorovať najmä v našej literatúre dve základné línie. Termín sa posudzuje predovšetkým ako časť slovnej zásoby a z tohto hľadiska sa podáva i jeho definícia. V tridsiatych rokoch sa takto definoval termín ako slovo, ktoré má v odbornom jazyku presný a jednoznačný význam a ktoré sa v hovorenom jazyku pociťuje ako slovo patriace do niektorej odbornej oblasti. Podobne definoval termín aj B. Havránek (3). V priekopníckej práci A. Jedličku o obrodenskej terminológii (5) sa definícia spresňuje: termín je lexikálno-sémantická jednotka odbornej funkcie spisovného jazyka, ktorá má presný význam, daný v odbornej oblasti definíciou, konvenciou alebo kodifikáciou. Pokusy o vymedzenie termínu z tohto, jazykového hľadiska uzaviera K. Hausenblas (2); vymedzuje termín ako pomenovanie, resp. pomenovaciu jednotku majúcu vzhľadom na komunikačné potreby odbornej oblasti, v ktorej sa používa, špecificky vymedzený význam. Jazykové stanovisko sa v tejto štúdii K. Hausenblasa veľmi výrazne prejavuje najmä formovaním šiestich nejasných bodov; nejasnosti vidí najmä v probléme stupňa terminologizovanosti, v kritériu spisovnosti a v úvahách o implicitnej a explicitnej podobe termínu.

Z terminologickej praxe vychádzajú tie definície termínu, ktoré berú do úvahy vzťah pojmu a termínu. Patrí k nim u nás definícia J. Ho-

reckého [4], ktorá bola v upravenom znení prevzatá do Zásad pre koordináciu terminológie [11]. Podľa týchto Zásad termín je pomenovanie pojmu vymedzeného definíciou a miestom v systéme pojmov daného vedného odboru.

Definíciám tohto typu mnohí jazykovedci často vyčítali ich nejazykový, resp. nejazykovedný charakter. Treba však povedať, že v takých definíciách ide aj o jazykové vlastnosti termínu, predovšetkým preto, lebo sa opierajú o vzťah jazyka a myslenia. Práve novšie výskumy v tejto oblasti ukazujú na zásadnú dôležitosť uvedených vzťahov a na ich význam pre marxisticko-leninské riešenie problému.

2. Pojem sa v Zásadách vymedzuje ako zovšeobecnený odraz tých stránok predmetu, ktoré sú pre ľudské poznanie podstatné. V tejto definícii sa síce berú do úvahy základné gnozeologické znaky pojmu, ale v podstate to je definícia statická, ba do istej miery nedialektická. Dnes prevláda vo filozofickej literatúre dynamické chápanie pojmu, založené na vzťahu pojmu k jeho logickému spektru [10]. Toto logické spektrum predstavuje istú množinu výpovedí, ktoré sa nepretínajú a z ktorých každá vyjadruje istú vlastnosť. Napr. pre pojem „buldozér“ by bolo možno predpokladať takéto spektrum: 1. patrí do triedy strojov, 2. má tvar noža, 3. je určený na rezanie pôdy, 4. je určený na premiestňovanie pôdy.

Logické spektrum pojmu „aktuálne členenie“ môže mať zasa takéto zložky: 1. komunikatívny jav, 2. prehovor, 3. nemennosť vecného obsahu, 4. technika prenosu informácie, 5. dve základné funkcie zložiek vecného obsahu, 6. zreteľ na situáciu, 7. informovanosť adresáta, 8. poradie [12].

Prirodzene, pre jednotlivé pojmy môže jestvovať viacero spektier, a to jednak podľa filozofickej orientácie jednotlivých bádateľov, jednak podľa stavu a rozpracovanosti danej teórie, ale i podľa tradície a pod. Ako príklad možno uviesť, že pre vetu je známych okolo 300 definícií.

3. Pre skúmanie vzťahu medzi termínom a pojmom sa teda ukazuje ako správnejšie skúmať skôr vzťah medzi onomatologickou štruktúrou termínu a logickým spektrom pojmu. Pravda, ako vidieť z uvedeného príkladu aktuálneho členenia, tento vzťah nie je jednoznačný: nie všetky členy spektra nachádzajú vyjadrenie v jazykovej štruktúre termínu, skôr naopak, vyjadrujú sa iba niektoré.

Možno však ukázať, že je to vzťah dialektický. Svedčí o tom niekoľko skutočností, predovšetkým všeobecne uznávaný fakt, že pojmová štruktúra (presnejšie logické spektrum pojmu) vplyva na podobu termínu, že v termíne sa spravidla vyjadrujú aspoň niektoré znaky definované v spektre. Na druhej strane aj onomatologická štruktúra vplyva na pojmovú. Nie síce tak zreteľne ako v prvom prípade, ale poučné sú v tomto smere mnohé štúdie o vytváraní európskej filozofickej a

kultúrnej terminológie na základe gréčtiny a latinčiny. Napokon možno ukázať, že pojmová štruktúra (logické spektrum) sa mení rýchlejšie než onomatologická, lebo bezprostrednejšie odráža pokrok v poznávaní sveta a v budovaní teórie. Tu vzniká otázka, do akej miery možno pri spresňovaní logického spektra zotrvávať pri starom pomenovaní. Príklad s definíciami vety ukazuje, že termín *veta* sa pomerne dlho ponecháva pri rozličných logických spektrách, ale že predsa len dochádza k stavu, keď sa už nevystačí s termínom *veta* a potom vznikajú také termíny ako *výpoveď*, *fráza*, *klausa*.

Vzťah medzi termínom a pojmom (medzi onomatologickou štruktúrou a logickým spektrom) je sprostredkovaný. Skutočnosť, že nie všetky prvky logického spektra sú zachytené v termíne, vysvetľuje sa z dvoch hľadísk. Pri výskume tohto vzťahu z jazykového pohľadu, založeného na empirickom poznaní, dospelo sa k pojmu onomaziologickej štruktúry (1). Táto štruktúra sa člení na bázu a príznak, ak je príznakom viac, berie sa do úvahy motív, ktorý slúži priamo na výber jazykového prostriedku v danom termíne, pomenovaní.

Zo semiotického pohľadu, založeného skôr na deduktívnom princípe, sa ľudské myšlienky vzťahujúce sa na mimojazykové reálne pokladajú za stavebný materiál, z ktorého vznikajú isté významové konštrukcie, istá sémantická štruktúra. Schéma tejto štruktúry obsahuje exponenty, ktoré informujú o vzťahu medzi objektom a jeho reprezentatívnou črtou (6).

Onomaziologické i semiotické hľadisko sú si veľmi blízke, možno ich pokladať za jeden celok, ktorý sa vkladá medzi pojmovú štruktúru a onomatologickú štruktúru. (Onomatologická štruktúra vyjadruje formálne vzťahy medzi prvkami pomenovania, je vždy binárna.) Vzťah medzi termínom a pojmom možno potom s využitím vysvetlených pojmov osvetliť týmto vzorcom:

{	pojmová štruktúra		zložky 1—8
	[	sémantická štruktúra	aktuálna situácia, členenie
		onomaziologická štruktúra	členenie podľa aktuálnej situácie
		onomatologická štruktúra	aktuálne členenie
			↑

4. Znova treba zdôrazniť, že vzťah medzi pojmovou a onomatologickou štruktúrou nie je jedno-jednoznačný. V pojmovej štruktúre je obvyčajne viac prvkov než možno vyjadriť v onomatologickej štruktúre, preto je dôležitá otázka výberu prvkov. Pri tomto výbere práve pomáha poznanie sémantickej a onomaziologickej štruktúry, resp. ich základných znakov.

Teória znakov sa v praktickej terminologickej práci uplatňuje dosť úspešne. V Zásadách (11) sa napr. zhodne s princípmi Technickej

komisie 37 pri ISO (9) rozlišujú vnútorné (inherentné) príznaky, ako napr. tvar, farba, veľkosť, materiál, umiestnenie, a vonkajšie (adherentné) príznaky, ako napr. určenie, funkcia, pôvod (spôsob výroby, miesto výskytu, vynálezca). V zhode so zásadami ISO TC 37 sa odporúčajú aj isté spôsoby využívania a uprednostňovanie niektorých príznakov. Treba však pripomenúť, že v tejto oblasti už dávno úspešne pracoval sovietsky akademik D. S. Lotte (8). V jednej zo svojich prác, ktorá vyšla nedávno, uvádza jednoduchú systematiku znakov, ale najmä skúma vynechávanie príznakov (v rámci terminológie jedného odboru), skracovanie príznakov, zámenu príznakov a ich výber z hľadiska systému a napokon podrobne rozoberá prenášanie príznakov, resp. výber sekundárnych príznakov na úkor primárnych (napr. v termínoch ako *členenie vzhľadom na aktuálnu situáciu — aktuálne členenie*). Táto systematika síce nie je dôsledná, preplietá sa v nej hľadisko logické, jazykové (i štylistické), ale môže byť dobrým podkladom pre ďalší výskum v tomto smere.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepková 26, Bratislava*

LITERATÚRA

1. DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvodzování slov. Red. B. Havránek, Nakladatelství ČSAV 1962, Praha, 263 s.
2. HAUSENBLAS, K.: K specifickým rysům odborné terminologie. In: Problémy marxistické jazykovědy. Praha 1962, s. 248—262.
3. HAVRÁNEK, B.: Terminologie. In: Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky VI, 2, s. 1074—1078.
4. HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava 1956.
5. JEDLIČKA, A.: Josef Jungman a obrozenecká terminologie literárně vědná a lingvistická. Praha 1948.
6. JUDYCKA, I.: Związki słowotwórstwa z semiotiką logiczną. Studia semiotyczne. Wrocław — Warszawa — Kraków 1970, s. 31—53.
7. KOPECKIJ, L. V.: O lexikálním plánu hospodářského jazyka. Slovo a slovesnost 1. 1935, s. 120—122.
8. LOTTE, D. S.: Kratkije formy naučno-techničeskich terminov. Moskva 1971.
9. TECHNICAL COMMITTEE 37: Naming principles.
10. WATANABE, S.: Knowing and guessing. New York, John Wiley and Sons 1969.
11. ZASADY koordinácie českej a slovenskej terminológie. Čs. terminologický časopis 3, 1964, s. 129—143.
12. ZASADANIE Komisie pre lingvistickú terminológiu pri MKS, Smolenice 28. 1.—31. 1. 1974.

O kritériu systémovosti v terminológii

IVAN MASÁR

1. V dlhodobých projektoch jazykovedného výskumu u nás sa sústavne dáva na prvé miesto výskum lexiky. Do rámca tohto výskumu sa zaraďuje aj starostlivosť o terminológiu, pričom sa ráta predovšetkým s jej významom pre potreby praxe (Ružička, 1974). Ale dôležitá je aj teória a prax štandardizácie. Aby terminológia ako samobytný prostriedok (metajazyk) odborného jazyka dobre slúžila potrebám praxe, je nevyhnutné zabezpečovať starostlivosť o ňu z istých teoretických pozícií. Alebo povedané ináč, treba budovať teóriu terminológie, ak ešte nie je vypracovaná, a dotvárať a spresňovať ju s prihliadnutím na novú situáciu a potreby praxe, ak už jestvuje.

Pre rozvoj odbornej terminológie ako súčasti lexiky má veľký význam regulujúca funkcia jazykovednej teórie. Pravdaže, zanedbateľná nie je ani teória odboru, ale keďže termín sa vyjadruje jazykovými prostriedkami, jazykovedná teória je tu určujúca. Potrebu takéhoto regulátora si koniec koncov vynucuje fakt, že všetky odbory ľudskej činnosti sú v ustavičnom pohybe, a preto sú časté aj pomenovacie potreby. Je známe, že univerzálneho regulátora terminologickej práce niet, ale niektoré zistenia o terminológii tvoria ucelenú teóriu terminológie a všeobecne sa akceptujú. Pri posudzovaní vhodnosti istej teórie zaväži aj situácia v národnom jazyku a v národnom spoločenstve, pre ktoré sa teória vypracovala.

2. V našich podmienkach sa odborná terminológia chápe ako súčasť slovných zásob spisovného jazyka, preto je logické používať pri posudzovaní jej vlastností tie isté kritériá, ktoré sa aplikujú aj na ostatnú spisovnú slovnú zásobu. Znamená to teda, že v slovenskej teórii terminológie sa vyžaduje, aby termín vyhovoval kritériám ústrojnosti, ustálenosti a funkčnosti, pričom kritérium ústrojnosti sa aplikuje s prihliadnutím na celý spisovný jazyk, nie iba vzhľadom na úzke odborné potreby (pozri bližšie Horecký, 1967, s. 130) a kritérium ústrojnosti sa pokladá za hierarchicky vyššie ako kritérium funkčnosti.

3. Okrem spomínaných kritérií platných pre celý spisovný jazyk vypracovali sa pre oblasť odbornej terminológie aj osobitné terminologické kritériá. Sformulovali sa začiatkom päťdesiatych rokov, keď sa u nás začala cieľavedomá starostlivosť o terminológiu aj tým, že sa pre terminologickú prácu utvorili organizačné predpoklady. Z kritérií, ktoré sa v našej teórii terminológie postulujú, primárna dôležitosť sa pripisuje kritériu motivačnej zreteľnosti (v starších prácach sa hovorí o kritériu významovej priezračnosti), podľa ktorého

sa posudzuje, či istý termín už svojou jazykovou podobou vystihuje alebo aspoň čiastočne naznačuje, čo pomenáva, resp. či jeho jazyková podoba nezastiera pomenovaný pojem a nesťažuje jeho chápanie. Z tohto hľadiska Lotte delí termíny na 3 základné skupiny: 1. správne (pravilno orientujúšči), 2. neutrálne, 3. nesprávne (ložno orientujúšči), pričom za najlepšie pokladá termíny prvej skupiny (Metodika i praktika..., 1971, s. 472). Z ďalších kritérií treba spomenúť kritérium jednoznačnosti (znamená jednoznačné pripísanie [pririeknutie] jedného termínu jednému pojmu), ďalej kritérium nosnosti, resp. operatívosti, reproduktívnosti (podľa tohto kritéria termín má byť vhodnou odvodzovacou bázou ďalších potrebných terminologických slov). S uvedenými kritériami (okrem kritéria motivačnej zreteľnosti) pracuje sa vo viacerých teóriách terminológie [Tejnor, 1963, s. 222, 223; Metodika i praktika..., 1971, s. 473]. Kritérium motivačnej zreteľnosti sa v slovenských podmienkach — máme na mysli používanie spisovnej slovenčiny v nových funkciách, t. j. vznik nového odborného jazyka — veľmi úspešne aplikovalo v praxi. Ustálili sa podľa neho stovky termínov v terminologických slovníkoch a názvoslovných normách. Ale toto kritérium sa neakceptuje všeobecne. Namietajú, že má iba obmedzenú platnosť a že nie je nevyhnutným kritériom dobre utvoreného názvu, pričom sa poukazuje najmä na to, že vedecké termíny sú prvkami istej teórie, a preto na ich pochopenie treba pochopiť celú teóriu a poznať miesto, ktoré má termín v rámci tejto teórie. Touto námietkou sa istým spôsobom zdôrazňuje potreba opierať sa v terminologickej práci o kritérium systémovosti, ktoré je inak dôležitým kritériom aj v rámci našej teórie terminológie (uvádza sa hneď za kritériom motivačnej zreteľnosti). Na rozdiel od kritéria motivačnej zreteľnosti sa ako kritérium dobre utvoreného termínu prijíma a vyžaduje vo všeobecnosti.

4. Systémovosťou sa rozumie „miera, do akej zapadá daný termín do systému terminológie daného odboru a do akej odráža systémovú spätosť termínov daného odboru“ (Horecký, 1956, s. 50). Toto kritérium sa uplatňuje tak, že „rovnaké zaradenie pojmov sa označuje rovnakými jazykovými prostriedkami“ (Horecký, 1967, s. 131). Podľa kritéria systémovosti sa teda v terminologickej práci vyžaduje, aby napríklad súboru priradených názvov zodpovedal názov bezprostredne nadradeného pojmu. V terminologickej praxi je to dôležitá, ale často zanedbávaná zásada. Napr. v železničnom názvosloví sa priradujú k sebe názvy *začiatkový ozubničník*, *koncový ozubničník* (Železničná terminológia, 1963, s. 47), ale bezprostredne nadradený názov (pojem) *ozubničník* tam nie je. Ak sa teda k niektorému termínu tvorí priradený termín, treba utvoriť pre obidva termíny aj nadradený termín. Takýto postup totiž veľmi uľahčí definovanie termínu klasickou defi-

níciou, t. j. definíciou pre genus proximum, a súčasne zabezpečí systémovosť terminológie.

Pri uplatňovaní kritéria systémovosti ide o snahu „zachytiť, resp. slovotvornými prvkami vyjadriť vzťahy v logickom systéme pojmov danej vedy“ (Horecký, 1967, s. 131). Veľmi inštruktívne sú z tohto hľadiska botanické a zoologické nomenklatúry, kde sa napríklad názvy čeladi vždy tvoria tou istou príponou, t. j. príponou *-ovité* (*spriadačovité*, *vřbovité*), a pre názvy vyšších systematických jednotiek, t. j. radov, podtried a tried, takisto existujú osobitné slovotvorné prostriedky. Klasickým príkladom striktnej systémovosti je napr. chemická terminológia. Pravdaže, v jednotlivých národných chemických terminológiách sa systémovosť docielila rozmanitými prostriedkami (porov. na jednej strane českú a slovenskú chemickú terminológiu a na druhej strane povedzme anglickú, ruskú terminológiu).

Aplikáciou kritéria systémovosti sa zamedzuje redukovanie termínu iba na jeho pomenovacia funkciu. Vedecká terminológia nemôže totiž byť iba čírym súpisom názvov, ale má tvoriť sústavu pomenovaní, ktoré sú istým spôsobom navzájom späté. Táto požiadavka sa priamo fixuje aj v definícii termínu ako pomenovania pojmu vymedzeného definíciou a miestom v systéme pojmov daného vedného odboru (ČSTČ, 3, 1964, s. 134). Z tejto požiadavky potom vychodí, že nie je metodicky správne skúmať a hodnotiť ktorýkoľvek termín izolovane, ale že jeho vlastnosti možno zistiť iba tak, ak ho skúmame ako prvok istej sústavy termínov. Ale dôležitejšie ako aplikovať kritérium systémovosti na hotové (ustálené) súbory termínov je prihliadať naň v maximálnej miere pri tvorbe a ustaľovaní nových názvov.

Prvým predpokladom zabezpečenia systémovosti, a teda úspešnej terminologickej práce vôbec, je klasifikácia pojmov, v ktorej sa paralelne so všeobecným pojmom musí uviesť aj rozdelenie pojmu na druhy, skupiny atď., t. j. utvoriť systém pojmov. Žiada sa v tejto súvislosti poznamenať, že v novších úvahách o klasifikácii pojmov sa upozorňuje na potrebu vydeliť v rámci všeobecných pojmov tzv. fundamentálne pojmy danej disciplíny. Definujú sa takto: Pojmy, ktoré odrážajú najvšeobecnejšie zákonitosti skúmaného predmetu a majú vzťah ku všetkým teóriám vedy a vo výrobe ku všetkým druhom výroby (Kandelaki, 1969, s. 10; fundamentálnym pojmom vo výpočtovej technike je napr. pojem *program počítača*).

Systém pojmov je množina pojmov, ktoré navzájom súvisia presne vymedzeným spôsobom. Preto pri každom novom pojme treba vymedziť jeho postavenie v systéme jestvujúcich pojmov daného vedného odboru, t. j. určiť, ktoré pojmy sú novému pojmu nadradené, podradené a pri-radené. Dobrou pomôckou na vymedzenie jednotlivého pojmu je klasifikačná schéma (ČSTČ, 3, 1964, s. 134). Podmienkou a nevyhnutným

predpokladom systémovosti terminológie je teda klasifikácia pojmov. Bez nej sa nedá utvoriť vedecky odôvodnená terminologická sústava, bez nej nemožno odhaliť základné nedostatky terminológie.

Dôsledná systémovosť vedeckej terminológie sa osobitne zdôrazňuje najmä v sovietskej teórii terminológie. Známy sovietsky terminológ D. S. Lotte vypracoval aj rámcové pravidlá, podľa ktorých sa dá táto vlastnosť terminológie docieľiť:

„1. Za základ tvorenia sústavy termínov treba vziať klasifikačné sústavy, ktoré zachycujú pojmy v ich rozvoji.

2. Pri aplikovaní klasifikačných schém sa musia vydeliť tie nevyhnutné a dostačujúce znaky, ktoré sa priamo odrazia v terminológii.

3. Až potom možno vyberať slová a ich časti na tvorenie termínu. Zvolené slová majú podľa možnosti čo najnázornejšie odrážať jednak vlastnosti určitého pojmu spoločné s inými pojmi a jednak jeho špecifickosť, pričom pre systémovosť terminológie je neobyčajne dôležité, aby termíny jedného radu mali konštrukciu rovnakého typu“ (ČSTČ, 1, 1962, s. 8). J. Horecký postuluje v tejto súvislosti v rámci kritéria systémovosti kritérium systematickosti (Horecký, 1967, s. 131). Prvé dve zásady sa pokladajú za záväzné pri tvorení nových termínov a pri revízií jestvujúcich terminologických sústav. Lotteho myšlienky sa v Komitáte vedecko-technickej terminológie AV ZSSR teoreticky rozpracovali do jemných podrobností a pre praktické potreby terminologických komisií sa zhrnuli do týchto pracovných postupov:

„1. Určenie základov danej vedy alebo techniky.

2. Výber pojmov, ich systematizácia a zoskupovanie.

3. Zostavenie klasifikácie pojmov.

4. Definovanie pojmov.

5. Výber termínov spomedzi synonym, utvorenie nových termínov“ (Kak rabotať..., s. 15).

Ako vidieť, v obidvoch odporúčaniach na praktickú terminologickú prácu má popredné miesto klasifikácia pojmov.

5. Naše skúsenosti z práce v terminologických komisiách ukazujú, že sa dostačujúca pozornosť nevenuje práve klasifikácii pojmov a že sa terminologická práca chápe predovšetkým ako zhromažďovanie názvov potrebných na dorozumievanie v odbornej praxi, a nie aj ako vypracúvanie pojmových sústav. A práve preto vznikajú súpisy názvov, príp. aj terminologické slovníky, ktorých nedostatkom je nesystémovosť prameniaca v nepresnej alebo v nedostačujúcej klasifikácii pojmov. Uvedieme príklad z práce Komisie pre terminológiu metronomiky a metrológie. V abecedne zoradenom súbore názvov *Všeobecné termíny z meracej techniky* (Acta metronomica, s. 4) nachádzame tieto názvy a definície: *absolútna hodnota veličiny, aritmetický priemer, aritme-*

tický stred, aritmetická stredná hodnota, bodová hodnota veličiny, citlivý prvok snímača, časový priebeh výkonu, čítač, čítač s predurčením, extrémna hodnota veličiny... kontaktný merací prístroj, konvenčná hodnota veličiny. Z výpočtu vidieť, že systémovosť súboru názvov silno naruša už samo abecedné radenie; okrem toho sa v súbore, ani v abecednom poradí nevyskytujú základné (všeobecné) pojmy *hodnota* a *veličina*. Nedostačujúca klasifikácia pojmov sa zo súboru veľmi zreteľne odráža v zaradení názvov *citlivý prvok snímača, čítač s predurčením, kontaktný merací prístroj*. Ak tieto názvy patria k všeobecným termínom meracej techniky — prirodzene, že rozhodovanie o tom patrí do kompetencie odborníkov metrológov —, potom je nevyhnutné v časti *Všeobecné termíny z meracej techniky* osobitne vyčleniť aspoň jeden oddiel s názvom *Prístroje v meracej technike*, lebo aj neodborníkovi je jasné, že pojmy *hodnota, veličina, prístroj* sú druhovo rozdielne.

Narušenie kritéria systémovosti niekedy vyplýva z neodôvodneného zavádzania nových druhov pojmov, ktoré spravidla býva dôsledkom nepresného vymedzenia rodového pojmu. Uvedieme príklad z nepublikovaného návrhu Komisie pre techniku prostredia pri Čs. vedecko-technickej spoločnosti. Pojem *vetranie (priestorov)* sa v návrhu definoval takto: *previevanie (priestorov) vonkajším vzduchom*. Hneď za ním sa uvádzajú v návrhu pojmy *látkoodváždzacie vetranie* (= vetranie, pri ktorom sa z priestorov odvádzajú znečisťujúce látky) a *vzduchoodváždzacie vetranie* (= vetranie, ktorom sa z priestorov odvádzajú znečistený vzduch); atribúty *látkoodváždzací* a *vzduchoodváždzací** sa potom využívajú v termínoch *prírodné vzduchoodváždzacie vetranie, umelé vzduchoodváždzacie vetranie, prírodné látkoodváždzacie vetranie, umelé látkoodváždzacie vetranie* a v mnohých ďalších názvoch druhov vetrania. Tu ide o narušenie systémovosti termínov príznakmi *látkoodváždzací* a *vzduchoodváždzací*, ktoré sú vlastne obsiahnuté v samom pojme *vetranie*; explicitne sa mali vyjadriť v definícii (napr. takto: *vetranie* = previevanie vonkajším vzduchom, pri ktorom sa z priestorov odvádzajú znečisťujúce látky alebo znečistený vzduch).

6. V súvislosti s dôsledným uplatňovaním kritéria systémovosti môže dôjsť k napätiu alebo ku kolízii s jazykovými, ale aj s čisto terminologickými kritériami. Takéto napätie vzniká napríklad pri revidovaní ustálených sústav názvov. V takejto situácii sa zvyčajne kladie otázka, či treba ponechať ustálený názov, hoci nezapadá do sústavy názvov, alebo či je vhodnejšie zaviesť nový, systémový názov. Aspoň na jednom konkrétnom príklade chceme ukázať, že ani také dôležité kritérium, ako je kritérium systémovosti, neslobodno absolutizovať, resp. aplikovať ho meravo a dogmaticky. Na prvý pohľad je jasné, že v sú-

* Z hľadiska ústrojnosti sú tieto podoby chybné.

bore druhových názvov *čierne uhlie*, *hnedé uhlie*, *antracit*, *ugnit* patriacich k rodovému názvu *uhlie*, názvy *antracit* a *lignit* narúšajú systémovosť súboru v tom, že sa v nich nijako neodráža rodový názov *uhlie*, resp. jeho znaky. A predsa by so zreteľom na ich ustálenosť nebolo vhodné vyžadovať utvorenie systémových názvov so zhodným atribútom, t. j. názvov typu *čierne uhlie*. Pravdaže, pri utváraní nových názvov v nových odboroch nemožno od kritéria systémovosti ustupovať.

Ďalšie napätie môže vzniknúť medzi kritériom systémovosti a krátkosťou termínu, ktorou sa vychádza v ústrety praktickým potrebám. Dôsledným uplatňovaním kritéria systémovosti vznikajú síce presné názvy — od jedného termínu sa môžu tvoriť ďalšie a ďalšie podradené termíny pridávaním zhodných alebo nezhodných prívlastkov —, ale tie sú na praktické použitie dosť nevhodné. Utváraní mnohoslovných opisných názvov sa čelí uplatňovaním *z á s a d y k r á t k o s t i* (stručnosti) termínu. Jej rešpektovanie zabráňuje opakovaniu informácie o jednom zo znakov pojmu. Napríklad namiesto trojslovného názvu *elektrická indukčná cievka* postačí dvojslovný názov *indukčná cievka*, lebo sám atribút *indukčný* obsahuje informáciu o tom, že ide o pojem z elektrotechniky. Prívlastok *elektrický* je teda duplicitným vyjadrením toho istého príznaku, resp. v danom prípade nie je nevyhnutným znakom pojmu. Okrem duplicitných znakov nie je potrebné zachytávať znaky náhodné a nepodstatné. Napr. ako názov prístroja na kontrolu príchodu do práce sa používa spojenie *blinkacie hodiny*. Príznak *blinkací* je nepodstatný, lebo úlohou prístroja nie je vydávať isté zvuky, ale kontrolovať príchod do práce. Preto sa za výstižnejší pokladá názov *kontrolné hodiny*.

Isté napätie môže vzniknúť aj na osi systémovosť — motivačná zreteľnosť termínu, ale to skôr súvisí so stavom vypracovanosti terminológie ako celku. V začiatočných štádiách práce na národnej terminológii je užitočné zdôrazňovať kritérium motivačnej zreteľnosti, a nezanedbávať pritom ani kritérium systémovosti. Na ďalšom stupni rozvoja sa za zásu žiada viac zdôrazňovať kritérium systémovosti, a nepodceňovať pritom ani kritérium motivačnej zreteľnosti. Tak sa nám javia veci na základe praxe v názvoslovných komisiách.

Pri úvahách o kritériu systémovosti žiada sa ešte upozorniť na rozdiel v systémovosti termínov tzv. exaktných vied na jednej strane a systémovosti termínov spoločenských vied na druhej strane. Je napríklad rozdiel v miere systémovosti v názvosloví organických zlúčenín a v systémovosti povedzme jazykovedných, filozofických a ekonomických termínov. Systémovosť tých prvých je jednak bezpodmienečná a jednak neovplyvniteľná zvonka, kým systémovosť druhých je viac-menej ideálom, ku ktorému sa čo najtesnejšie približujeme terminologic-

kou prácou, pravdaže, vždy s prihliadnutím na spätosť spoločensko-vedných disciplín s ideovými koncepciami.

Celkom na záver možno povedať, že systémovosť je charakteristická pre terminológiu každej vednej oblasti, preto sa o ňu treba usilovať aj v jazykovednej terminológii.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepková 26, Bratislava*

LITERATÚRA

Acta metronomica. Práce Ústavu teórie merania SAV, roč. 8, zošit 7, Bratislava 1973, 25 s. (rotaprint).

HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956, 146 s.

HORECKÝ, J.: O zásadách pri tvorení názvoslovia. KS, 1, 1967, s. 129—132.

LOTTE, D. S.: Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii. 1. vyd. Moskva 1961 (preklad v ČSTČ 1, 1962, s. 7—15).

Československý terminologický časopis, 1, 1962, s. 7—15.

Kak rabotať nad terminologijej. 1. vyd. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1968, 73 s.

KANDELAKI, T. L. — SAMBUROVA, G. G.: Voprosy modelirovanija sistem značenij uporiadočennych terminologij. In: Sovremennye problemy v nauke i tehnike. Red. V. S. Kulebakin. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1969, s. 3—31.

Metodika i praktika standartizacii. Red. V. V. Tkačenko. Izdatel'stvo standartov 1971, Moskva (separátny výtlačok zo str. 463—481).

RUŽIČKA, J.: Hlavné črty a úlohy slovenskej jazykovedy. Slovenská reč, 39, 1974, s. 9.

TEJNOR, A.: Užitečná publikace o technické terminologii. Československý terminologický časopis, 1, 1962, s. 216—226.

Železničná terminológia I. Návestenie a zabezpečovanie. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, 120 s.

Samohláska ä

(Kapitoly zo slovenskej ortoepie)

ABEL KRÁL

O slovenskej samohláske ä jestvuje dosť veľká literatúra. Diskusie o nej vznikali najmä pri pravopisných reformách, ale aj vtedy, keď sa uvažovalo o fonologickom systéme slovenských samohlások. (Peciar,

1941/42a, b; 1950/51, 1965; Horecký, 1948; Novák, 1948; Uhlár, 1957; Dvonč, 1965b; Paulíny, 1965, 1968; Jóna, 1965; Sabol, 1972). O samohláske *ä* uvažovali a písali aj mnohí iní autori, v staršom období najmä zostavovatelia slovenských gramatik.

Ako je známe, hlásku (resp. písmeno) *ä* zaviedol do spisovnej slovenčiny M. M. Hodža (Hodža, 1847). Už predtým ju použil J. Kollár, ale v Štúrovej kodifikácii nebola. L. Štúr totiž pokladal *ä* za „pokútno a krem toho hinúce“, nazdával sa, že je to zvuk, ktorý v spisovnej slovenčine znie nepekne („uši slovenskje na čistozvučnosť naučenje ňelúba zvukou nečistích“) a svoje odmietavé stanovisko opieral aj o argument malého rozšírenia *ä* na slovenskom území („tu i tam v dakto-
rich kútoch Slovenska uživanuo“; Štúr, 1846). Do spisovnej slovenčiny sa definitívne zaviedlo hodžovsko-hattalovskou úpravou spisovnej slovenčiny. Odvtedy sa v spisovnej slovenčine s malými zmenami udržalo podnes. (Prehľad vývinu slovenského pravopisu v písaní *ä* podáva Dvonč, 1965c.)

Podľa dnešnej kodifikácie sa samohláska *ä* vyskytuje len po perných spoluhláskach *p, b, m, v* za pôvodné krátke praslovanské nosové *e*, ojedinele aj inde (v slove *Demänová*). V spisovnej slovenčine je v tých pozíciách ako vo väčšine stredoslovenských nárečí (Paulíny, 1968, s. 75).

Pravidlá slovenského pravopisu uvádzajú, že „samohláska *ä* sa vyslovuje ako veľmi otvorené, široké *e* (s nízkou polohou jazyka)“ (Pravidlá, 1971, s. 18). Podľa Slovenskej gramatiky je to hláska artikulačne i akusticky o niečo bližšie *k e* ako *k a*. Vyslovene sa hovorí, že *ä* sa „ponáša na samohlásku *e*“, no je otvorenejšie a má hlbší tón ako samohláska *e*, ale zato vyšší ako samohláska *a*“ (Paulíny — Ružička — Štolc, 1968, s. 68). V tom sa opis Slovenskej gramatiky zhoduje vlastne už s údajom M. Hattalu (Hattala, 1857, s. 119) a s údajom Damborského (Damborský, 1930, s. 76). Naproti tomu S. Czambel uvádzal, že v *ä* „hlásku *e* menej počuť než *a*“ (Czambel, 1902, s. 2).

Za špecifickú črtu samohlásky *ä* sa v Slovenskej gramatike pokladá uvoľnenejšia, nenapätá artikulácia, pričom sa *ä* zrejme porovnáva s ostatnými slovenskými samohláskami. Napokon sa uvádza, že je to „jednoduchá samohláska“, nie spojenie dvoch samohlások (ibid., s. 69). Viaceré údaje Slovenskej gramatiky pochádzajú z fonetických analýz a opisov B. Hálu (Hála, 1929, s. 102—114).

Najnovší fonetický opis *ä* je v Atlase slovenských hlások (Dvončová — Jenča — Král, 1969, s. 62—63). Opiera sa o experimentálne zistené fakty. Za osobitnú črtu výslovnosti *ä* sa pokladá „zmena polohy jazyka v čase od zrušenia záveru predchádzajúcej spoluhlásky po okamih maximálneho čeľustového uhla“, pričom sa uskutočňuje „nielen ako zmena polohy najvyššieho bodu jazykového oblúka smerom dolu

a dozadu, ale aj ako zmena zaokrúhlenia jazykového profilu na prednom chrbte“, takže „sa zmení aj miesto najvyššieho bodu z rozhrania predného chrbta na zadný chrbát“. Výslovne sa však upozorňuje, že táto artikulačná „pohybovosť“ *ä* sa nedá porovnávať s artikulačnou zmenou polohy jazyka, ktorou sa vyznačujú slovenské dvojhlásky. Samohláska *ä* nie je dvojhláska. Artikulačné postavenie *ä* je také, že z hľadiska polohy jazyka v ústnej dutine vo vodorovnom smere zaujíma približne stred medzi *e*—*a*, ale vo vertikálnom smere je bližšie k *a* ako k *e*. Na základe týchto údajov kvalifikuje sa *ä* v Atlase slovenských hlások ako tzv. pohybová hláska. Treba poznamenať, že o tejto artikulačnej črte slovenského *ä* sa hovorí aj v iných novších prácach z experimentálnej fonetiky. Lenže všetky tieto údaje (údaje Atlasu i údaje iných autorov) treba pokladať ešte stále iba za orientačné. Táto hláska by si zaslúžila monografické fonetické spracovanie.

O existencii *ä* v spisovnej slovenčine sa viacej diskutovalo v súvislosti s reformou pravopisu v päťdesiatych rokoch a potom pri úvahách o kodifikácii slovenskej spisovnej výslovnosti najmä po roku 1964 (Liška, 1964; Dvonč, 1965a, b, c; Král, 1966, 1971, 1973; Sabol, 1972). Išlo o to, aké miesto má samohláska *ä* v slovenskej spisovnej výslovnosti a či je terajšia ortoepická kodifikácia správna, resp. či samohláska *ä* vôbec patrí do inventára hlások spisovnej slovenčiny. Tí, čo odporúčali odstránenie *ä* zo spisovnej slovenčiny (napr. Dvonč, Peciar, Liška), argumentovali malou územnou rozšírenosťou *ä* v nárečiach, veľmi malým počtom tých hovoriacich, ktorí túto hlásku používajú ako neutrálny zvukový prvok spisovnej slovenčiny, príslušnosťou *ä* k tzv. neproduktívnym prvkom jazyka, prirodzenou tendenciou jazykového vývinu k obmedzovaniu výskytu *ä* a k jeho zániku v slovenčine a jeho okrajovým postavením vo fonologickom systéme slovenských samohlások. Iní jazykovedci boli za zachovanie terajšej kodifikácie (Stanislav, 1953; Ružička, 1963; Jóna, 1965; Sabol, 1972).

Okrem týchto dvoch — dalo by sa povedať krajných — stanovísk dá sa už dávnejšie pozorovať aj iné hodnotenie *ä* v spisovnej slovenčine. Ažda najzreteľnejšie vychodí z formulácie E. Paulinyho: „... počet príslušníkov spisovného jazyka, ktorí ju [fonému *ä*] používajú a vnímajú jej používanie ako bezpríznačkové, je dosť malý. Obvyklejšie je, že sa používa ako zvuk predpísaný pre vzornú výslovnosť. Mnohí príslušníci spisovného jazyka *ä* teda pociťujú ako štylisticky príznakový spôsob vyjadrovania.“ (Pauliny, 1938, s. 75—76). Výslovnosť *ä* pokladajú za príznakovú aj iní autori, pravda, niektorí z nich príznakovosť *ä* chápu už ako výlučnosť zo spisovnej normy (Liška, Dvonč, Peciar). Zdá sa, že Paulinyho hodnotenie by sa najskôr dalo vysvetľovať v súhlase so stanoviskom tých autorov, ktorí žiadajú, aby sa *ä* záväzne

používalo v umeleckých prejavoch a osobitne v scénickej výslovnosti (Stanislav, 1954; Uhlár, 1954; Král, 1964).

Náš prehľad diskusií o samohláske *ä* nie je vyčerpávajúci. Uviedli sme iba to, čo je nevyhnutné, aby si čitateľ mohol vytvoriť obraz o situácii, ktorá ovplyvňuje riešenie tejto otázky aj v pripravovanej ortoepickej kodifikácii.

Usudzujeme, že pri riešení otázky miesta samohlásky *ä* v spisovnej slovenčine treba brať do úvahy najmä tieto fakty:

1.1. Samohláska *ä* jestvuje v slovenčine vo viacerých nárečiach a viacerí používatelia spisovnej slovenčiny sa ju naučili vyslovovať v rodnom nárečí. 1.2. Samohlásku *ä* používajú viacerí nositelia kultivovanej spisovnej výslovnosti. 1.3. Väčšina hovoriacich, ktorí vedia vysloviť *ä* (či ho už poznajú z nárečia, alebo sa ho naučili vyslovovať neskoršie), používajú ho obyčajne iba príležitostne — najskôr vtedy, keď im mimoriadne záleží na kultivovanosti ich rečového prejavu. 1.4. Samohláska *ä* funguje v takýchto prejavoch ako osobitná fonéma. 1.5. Grafický reprezentant samohlásky *ä* sa v slovenskom pravopise pokladá za charakteristický znak. 1.6. Podľa platnej ortoepickej kodifikácie a podľa ortoepickej tradície hláska *ä* je rovnocenný zvuk *s e* („za spisovnú sa uznáva aj výslovnosť s obyčajným *e*“; Pravidlá, s. 18).

2.1. Hláska *ä* je pozíčne obmedzená na výskyt po perných spoluhláskach *p, b, m, v*. 2.2. Je to neproduktívny jazykový element — nevyskytuje sa v nových slovách (a odvodzovacích morfédoch) okrem ojedinele doloženého slova *bákať* (Sabol, 1972), ktoré však má onomatopoeický (zvukovo napodobňujúci) základ. 2.3. Samohláska *ä* sa nevyužíva ani pri preberaní a zdomáčňovaní cudzích slov v tých prípadoch, keď je zvukovo pôvodnej samohláske v danom jazyku bližšia ako ktorákoľvek iná slovenská hláska.

3.1. Samohláska *ä* sa artikulačno-akusticky líši od všetkých ostatných slovenských samohlások svojou „pohybovosťou“.

Usudzujeme, že s ohľadom na fakty, ktoré sme uviedli v skupine 1., nie je možné radikálnym zásahom odstrániť *ä* zo spisovnej slovenčiny. Mnohí, a to azda práve tí najkultivovanejší nositelia spisovnej výslovnosti, by takýto zásah odmietli. Slovenčinu by sme ochudobnili o zvukový prvok, ktorý v nej jestvuje a cieľavedome sa využíva od začiatku jej fungovania ako spisovného jazyka Slovákov. Práve v posledných desaťročiach sa upevňuje taký stav, že prirodzená výslovnosť *ä* sa po-cituje ako výrazný znak klasickej spisovnej výslovnosti („zvuk predpísaný pre vzornú výslovnosť“).

Rovnako je očividné, že v bežne hovorených spisovných prejavoch, v prejavoch tzv. neutrálneho štýlu spisovnej výslovnosti, sa samohláska *ä* vyskytuje celkom zriedkavo. Niektoré z pokusov o používanie *ä* spoločensky zlyhávajú na zlej, neprírodzenej výslovnosti: niekedy je to

e-ovo zafarbený variant *a*, inokedy je to širšie, otvorenejšie *e* alebo *a*-ový variant *e*, dosť často je to neustálená výslovnosť s najrozličnejšími odtienkami *e*-ových a *a*-ových hlások.

Treba priznať, že tu zostala veľa dlžná naša jazykoveda, lebo používateľom spisovného jazyka nedala jasný a realistický opis *ä* a návod, ako sa ju majú učiť tí, ktorí si ju neosvojili v rodnom nárečí. Všeobecne sa dá predpokladať, že ťažkosti s výslovnosťou *ä* súvisia práve s tou artikulačnou odlišnosťou od všetkých ostatných slovenských samohlások, ktorú sme v Atlase slovenských hlások kvalifikovali ako „pohybovosť“ *ä*.

Bolo by nerealistické pokladať ju ďalej za rovnocenný variant *s e* (*päť* — *peť*, *mäso* — *meso* atď.). Viaceré zo spomenutých faktov jej vtlačajú črtu príznakovosti. Nie je to štylisticky neutrálny zvuk. Potom nám však zostáva iba jediná možnosť — kvalifikovať ju ako prvok vyššieho (vysokého) štýlu slovenskej spisovnej výslovnosti a pre ostatné štýly spisovnej výslovnosti pripustiť na mieste písmena *ä* vyslovovať *e*. V ortoepickom slovníku budú slová s grafémou *ä* (porovnaj Kráľ, 1974) interpretované takto:

päť pet/ď; *pät/ď

mäso meso; *mä-

nevädza ňeveza; +ňevä-

Podobne sa budú vyslovovať ostatné slová s *ä* (uvádzame iba výber z nich): *bäkať*, *Demänová*, *deväť*, *dopäť*, *hovädo*, *mädliť*, *mäkký*, *mäknúť*, *mäkušiť*, *mäta*, *mätenica*, *mätenie*, *mätež*, *mäť*, *mätonoh*, *najmä*, *napäť*, *naspäť*, *nevädza*; *obväz*, *odkväcnúť*, *odmäk*, *odopäť*, *odväzovať*, *omäť*, *opätok*, *opätovací*, *opäť*, *ostopäť*, *pamätať*, *päšť*, *päta*, *päták*, *pätif*, *pätník*, *pätka*, *podopäť*, *pomätenec*, *pomätenie*, *popäť*, *pripäť*, *priväzovať*, *rukovať*, *smäd*, *spätkovať*, *späto*, *spätý*, *späť*, *svätnica*, *Svätopluk*, *Sväťuša*, *Sväťoboj*, *svätý*, *úpätie*, *upäť sa*, *uväzovať*, *úväzok*, *väčšina*, *väčši*, *väčšmi*, *vädnuť*, *väz*, *väzák*, *väzba*, *väzeň*, *väzieť*, *väziť*, *väzký*, *vzápätí*, *vzopäť sa*, *vzpäť*, *vypäť*, *zamäť*, *zapäť*, *zaväziť*, *zápäť*, *záväzný*, *záväzok*, *zmätenie*, *zmätkár*, *zmätok*, *zopäť*, *zväčša*, *zvädať*, *zvädiť*, *zväz*, *zväzák*.

V zhode s dnešnou ortoepickou kodifikáciou v Pravidlách slovenského pravopisu navrhujeme, aby sa slová *žriebä*, *bábä*, *púpa*, *chlápä*, *dúpä*, *holúbä*, *sôvä* (a od nich odvodené slová ako *žriebätko*, *žriebáci* atď.) v neutrálnom štýle spisovnej výslovnosti vyslovovali so samohláskou *a*, t. j. *žrieba* (*žiebatko*, *žriebaci*), *bába*, *púpa*, *chlápa*, *dúpa*, *holúba*, *sôva*, *žiaba*.

Slová *semä*, *temä*, *bremä*, *plemä*, *ramä*, *vemä* sú dnes už zastarané. Namiesto nich sa v neutrálnom štýle spisovnej výslovnosti používajú podoby *semeno*, *temeno*, *bremeno*, *plemeno*, *rameno*, *vemento*.

Slovníkové spracovanie týchto slov by vyzeralo takto:

žriebä žrieba; *bä

semä *semä; v neutrálnom štýle sa používa tvar semeno

V navrhnutom riešení berieme teda do úvahy fakty, na ktoré upozornili iní autori, no odmietame radikálne zásahy do spisovného jazyka a rešpektujeme jeho tradíciu. Usilujeme sa realisticky posúdiť dnešný stav spisovnej výslovnosti a navrhnutým riešením chceme uľahčiť a podporiť jej zdravý vývin v zhode s potrebami jazykovej praxe.

Nejde a nemôže nám ísť o to, aby sme zachraňovali javy, ktoré jazyková prax odmieta, nemôžeme umelo „obohacovať“ spisovnú slovenčinu a umelo ju diferencovať od iných jazykov alebo od iných jazykových útvarov. No rovnako nesmieme upadať ani do opačnej krajnosti. Ešte stále treba pripomínať, že naša reč je dedičstvo generácií pracujúceho slovenského ľudu, v ktorom sú zhrnuté jeho osudy, skúsenosti, vedomosti i túžby a v ktorom sa stelesnila jeho životaschopnosť. Je to aj naše národné bohatstvo, ktorému musíme venovať primeranú starostlivosť. Vieme, že jazyk je taký nástroj a taká hodnota, ktorú utvára a rozvíja celá spoločnosť a ktorú si jednotlivec musí osvojovať celý život. Len ten, kto sa uspokojuje s primitívnymi životnými potrebami, môže sa uspokojiť s takou úrovňou jazyka, akú si osvojil, keď sa učil hovoriť. Lenže taký človek by sa sám vylučoval z vysoko vyvinutej socialistickej spoločnosti. Preto pokladáme za celkom prirodzenú a úplne odôvodnenú požiadavku, aby jazyková príprava našich hercov a hlásateľov obsahovala aj perfektný nácvik výslovnosti tejto hlásky, ba aj požiadavku, aby sa ju učili vyslovovať a štýlisticky vhodne používať aj žiaci na našich základných školách.

Spisovná slovenčina nepadá a nedrží sa so samohláskou ä. Slovenčina je slovenčinou pre nevyčerateľné množstvo prvkov, javov, prostriedkov a schopností zachytiť a vyjadriť vlastnými prostriedkami a vlastným spôsobom všetko, čo zachytáva, poznáva a skúma spoločnosť a o čom sa v spoločnosti musí komunikovať. Samohláska ä je iba jedným z mnohých prvkov, ktorými sa slovenčina vyznačuje. Ukazuje sa, že tento prvok vo vývine spisovnej slovenčiny zaujal isté miesto a že môže plniť isté funkcie. Navrhnutá úprava zodpovedá tomuto vývinu a môže ho podporiť.

*Kabinet fonetiky, Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava*

LITERATÚRA

- CZAMBEL, S.: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Martin 1919, 330 s.
DAMBORSKÝ, J.: Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy.
1. Hláskoslovie — Náuka o slove. 5. vydanie. Nitra 1930, 350 s.

DVONČ, L.: K diskusi o niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti. Slovenská reč 30, 1965a, s. 143—153.

DVONČ, L.: Príspevok do diskusie o pravopise. Slovenská reč 30, 1965b, s. 200—208.

DVONČ, L.: K otázke ä v spisovnej slovenčine. Jazykovedný časopis 16, 1965c, s. 136—141.

DVONČOVÁ, J. — JENČA, G. — KRÁL, A.: Atlas slovenských hlások. Bratislava, SAV 1969, 108 s.

HÁLA, B.: Základy spisovnej výslovnosti slovenské a srovnání s výslovností českou. Praha 1929, 133 s.

HATTALA, M.: Srovnávací mluvnice. Praha 1857, 330 s.

HODŽA, M. M.: Epigenes Slovenicus. Levoča 1847, 94 s.

HORECKÝ, J.: Úlohy ä v slovenskom jazyku a pravopise. Práca 3, 1948, č. 171 (27. júna), s. 6.

JÓNA, E.: Spisovný jazyk a pravopis. Slovenská reč 30, 1965, s. 65—69.

KRÁL, Ā.: Problémy slovenskej ortoepie. Slovenská reč 31, 1966, č. 6, s. 325—335.

KRÁL, Ā.: Pravopis, výslovnosť a ortoepická kodifikácia. Jazykovedný časopis 22, 1971, č. 2, s. 182—191.

KRÁL, Ā.: Ortoepická kodifikácia slovenčiny: In: Studia Academica Slovaca 2, Bratislava 1973, s. 59—71.

KRÁL, Ā.: Štýly výslovnosti. Kultúra slova 8, 1974, č. 3.

KRÁL, Ā.: O kultúre slovenskej výslovnosti. Kultúrny život 19, 1964, 31, s. 8.

LIŠKA, J.: O niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti. Slovenská reč 29, 1964, s. 193—210.

NOVÁK, E.: Slovenský pravopis bez ypsilonu. Kultúrny život 3, 1948, č. 10. (2. júna), s. 4.

PAULINY, E.: Fonologická platnosť zvuku ä v slovenčine. Studia z filologiei polskiej i słowiańskiej 5. Warszawa 1965, s. 360—363.

PAULINY, E.: Fonológia spisovnej slovenčiny. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, Bratislava, 124 s.

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. SPN 1968, Bratislava, 564 s.

PECIAR, Š.: Slovenské ä nie je samostatnou fonémou. Slovenská reč 9, 1941/42a, s. 270—281.

PECIAR, Š.: Ešte raz: slovenské spisovné ä nie je fonéma. Slovenská reč 9, 1941/42b, s. 270—281.

PECIAR, Š.: O demokratizácii pravopisu. Slovenská reč 16, 1950/51, s. 257—269.

PECIAR, Š.: Príspevok do diskusie o pravopise. Slovenská reč 30, 1965, s. 22—32.

Pravidlá slovenského pravopisu. 11. vyd. SAV 1971, Bratislava, 422 s.

RUŽIČKA, J.: recenzia: E. Pauliny: Fonológia spisovnej slovenčiny. Slovenská reč 28, 1963, s. 54—62.

SABOL, J.: K problematike samohlásky ä v spisovnej slovenčine. Slovenská reč 37, 1972, s. 146—150.

STANISLAV, J.: Slovenská výslovnosť. Osveta 1953, Martin, 295 s.

STANISLAV, J.: Kultúra slova na realistickej scéne. Slovenské divadlo 2, 1954, s. 97—113.

ŠTÚR, L.: Náuka reči slovenskej. Prešpork 1846.

UHLÁR, V.: Slovenské ä a dedinská výslovnosť. Slovenský jazyk a literatúra v škole 3, 1957, s. 61—62.

UHLÁR, V.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Slovenská reč 19, 1954, s. 201—211.

Katachréza — nevhodná kombinácia metafory

Kapitolky zo štylistiky (25.)

JOZEF MISTRÍK

Katachréza vzniká na tých miestach v texte, kde sa nevhodne použije obrazné pomenovanie. Nevhodným použitím obrazného pomenovania sa naštrbí sama metafora i okolitý text. Na mieste katachrézy vzniká taká štrbina, ako keď sa v texte nevhodne použije cudzie slovo alebo výraz z odlišnej štylistickej roviny. Miesto katachrézy môže byť veľmi nápadné alebo takmer celkom nenápadné. No v podstate ide vždy o štylistickú chybu.

Vydíme však z konkrétneho prípadu. O nepriateľovi, ktorý totálne prehral súboj, môžeme povedať alebo že *bol porazený na hlavu* alebo *bol rozprášený*. Obidve vyjadrenia sú v podstate obrazné, metaforické. Ak sa autorovi pri štylizovaní v tom istom momente vybaví obidve, môže vzniknúť kontaminácia, zámena slovíes: *porazený=rozprášený*. V dôsledku toho sa môže chybné uviesť, že *nepriateľ bol rozprášený na hlavu*. Pri pozornejšom sledovaní textu čitateľ môže prísť na kontamináciu, ale pri kurzorickom čítaní si niekedy toto chybné spojenie ani nevšimne.

Pri výklade pojmu sme použili termín *kontaminácia*. Aký je rozdiel medzi kontamináciou vôbec a katachrézou? Kontaminácia je nadradený pojem a značí zámenu slov vo vete. Môže to byť jednak zámena nepriamych pomenovaní (katachréza) a jednak taká zámena slov vo vete, ktorá zapríčiní nesprávnu gramatickú väzbu. Táto druhá kontaminácia je syntaktická (križenie väzieb). Jedna s druhou úzko súvisia preto, že sa často prekrývajú, a katachréza neraz zapríčiní aj nesprávnu gramatickú väzbu. Príklady na syntaktickú kontamináciu:

nevyznať sa v tom
nerozumieť sa do toho

nevyznať sa do toho

nechápať to
nerozumieť tomu

nechápať tomu

Katachréza môže vzniknúť na každom syntagmatickom švíku, to znamená pri spájaní akýchkoľvek slov, ktoré tvoria nejaké nové významové dvojice. Nezáleží ani na tom, ako sú slová vyvolávajúce katachrézu navzájom vzdialené. Najčastejšie prípady sú, že sa kontaminuje medzi prívlastkom a jemu nadradeným menom, napríklad namiesto *robiť si ťažkú hlavu* sa povie *robiť si veľkú hlavu z niečoho*. V takýchto spojeniach sú katachrézy časté preto, lebo prívlastky sú hodnotiace slová a hovoriaci pri kvalifikovaní často význam nie dosť presne diferencuje. Z tej istej príčiny vznikajú katachrézy aj na hraniciach medzi príslovkovým určením a jemu nadradeným slovom — slovesom. Dosť častá katachréza vzniká nesprávnym zapájaním výrazu *zubami nechťami*, napríklad v takýchto prípadoch: *usilovať sa zubami nechťami*, *prebijať sa zubami nechťami*, *chcieť sa niečoho zbaviť zubami nechťami* atď. V rečníckych a nadnesených prejavoch sa používa mnoho substantívnych metafor, napríklad: *kormidlo* (vedenie), *mozole* (ťažká práca), *perla* (vzácná vec), *koleso dejín* (beh dejín), *pilier* (opora), *prah dejín* (začiatok dejín) *maják* (orientačný prostriedok) atď. Substantíva už samy osebe sú vcelku abstraktnejšie slová ako slovesá, no tým viac to platí pre ne vtedy, keď sa použijú v nepriamom význame. Vo vete sa k nim niekedy dosť ťažko hľadajú stylisticky primerané slová, a potom vznikajú také katachrézy, ako napríklad *viesť kormidlo*, *koleso dejín prebieha*, *ísť za majákom*. Komické spojenia vznikajú najmä vtedy, keď substantívum so slovesom utvárajú vetnú výpoveď *ísť za majákom* a podobne. Najmenej nápadné, ale tiež dosť časté sú katachrézy viacnásobných výrazov. Nenápadné sú preto, lebo parataxa nekladie také požiadavky na významy spájajúcich slov ako hypotaxa. Katachrézy typu *stálo to veľké a drahé peniaze* sú niekedy skutočne nezbadateľné.

Prečo v momente, keď sa autorovi vybaví predstava veci, vybaví sa mu odrazu niekoľko pomenovaní? To súvisí s asociáciou pomenovaní, ktoré sú významovo blízke. Najčastejšie sa v reči zamieňajú slová, ktoré navzájom súvisia svojím obsahom alebo formou. Sú to zvyčajne synonymá, v ojedinelých prípadoch aj antonymá. Ak sa má použiť napríklad výraz *široké lakte*, sprievodne sa so slovom *široké* vybaví slovo

dlhé. A to je signál na vznik katachrézy v spojení *mať široké (dlhé) lakte* alebo v spojení *robiť na dlhé (široké) lakte*. Slovo *pôda* veľmi ľahko a z pochopiteľných príčin môže asociovať synonymum *zem*, čím sa do obrazného vyjadrenia *strácať, mať, cítiť pôdu pod nohami* namiesto slova *pôda* dost prírodzenou cestou dostáva slovo *zem*. Takéto vyjadrenia zaznejú akoby falošne, ale prijímateľ im často uverí, lebo ako synonymá nenarúšajú podstatne zmysel. Niekedy je rozdiel medzi náležitým a nahradeným slovom tak silno zotretý, že sa katachréza už dosť ťažko postrehne. Také sú napríklad tieto spojenia:

<i>ísť na</i>	— [	<i>plné</i>	—]	— obrátky
		<i>veľké</i>		
		<i>vysoké</i>		

<i>držať</i>	—]	— kormidlo
<i>chytiť</i>		
<i>vziať</i>		

<i>ležať</i>	—]	— na vavrínoch
<i>spať</i>		
<i>byť</i>		
<i>sediť</i>		

Niekedy by sa už ťažko vybralo pôvodné, to značí v istom zmysle náležité spojenie.

Katachrézy vznikajú aj z prílišnej snahy autora ozvláštniť text tým spôsobom, že zdanlivo ošúchanú metaforu nevhodne aktualizuje, narába s ňou dosť necitlivo. Tak vznikajú frapantné spojenia, ktoré upozornia na seba skôr svojou neprímeranou zvláštnosťou ako predpokladanou sviežosťou. Samo spojenie má niekedy predurčenú aj vetnočlenskú funkciu. Obrazné pomenovanie *pravá ruka riaditeľa* sa vyskytuje najčastejšie v úlohe menného prísudku. Ako veľmi príznakové sa pociťuje, keď je vyjadrené v nepriamom páde: *ísť s pravou rukou riaditeľa, je reč o pravej ruke riaditeľa, spomínať si na pravú ruku riaditeľa* atď. Spojenie *pes je zakopaný* si žiada doplnenie zámenným slovom: *v tom je pes zakopaný, tam je pes zakopaný*, ale nie presným adverbium, ako *pes je zakopaný v električke, pes je zakopaný v námestníkovi*. Iba výnimočne možno spojenie *vziať nohy na plecia* vsúvať do vety tak, aby sa slovo *nohy* stalo skloňovateľným predmetom: *s nohami na pleciach*. Tu sa však už dostávame k problematike obrazných idiomatických spojení, ktoré sa s obraznými pomenovaniami značne prekrývajú.

Na obrazné pomenúvanie sa vo všetkých jazykoch najčastejšie využívajú slová z jadra slovnej zásoby, najmä však pomenovania častí

ľudského tela (*hlava, čelo, uši, zuby, oči, plecia, lakty, nohy, päty, ležať, spať, bežať, kľúč, koleso, široký, dlhý, prah, dvere...*). Sú to slová veľmi citlivé na kontext, a to je súčasne nebezpečenstvom, že umožnia nezmyselné spojenia: *plány boli ešte v plienkach, vedúci sa topí v telefonátoch, kľúč k riešeniu sa našiel v ich pracovni...*

Pre štylistiku a kultúru prejavu je otázka katachrézy závažná. Závažná je najmä z hľadiska jej vzniku, lebo vzniká z dvoch antipodických dôvodov: 1. prílišná snaha o ozvláštnenie štýlu prejavu, 2. nedbanlivosť o štýl prejavu. Z prvého dôvodu vznikajú násilné, silácke obrazné spojenia, ktoré sú nápadné skôr svojou exotickosťou ako ozdobnosťou. Z druhého dôvodu vznikajú skryté katachrézy, ktoré vkĺznu do prejavu pre nepozornosť pri rýchlej práci. Tie prvé z nich, žiaľ, sú zjavnejšie a idú proti hladkosti, spontánnosti a štylistickej homogénosti textu. Tie druhé sa — i pri svojej často dosť značnej nezmyselnosti — ustaľujú a „legalizujú“. Jedny aj druhé sú štylistickými chybami. Metafora je obrazné pomenovanie, je to prostriedok, ktorým sa nielen pomenúva, ale ním sa má vyvolávať aj istý zážitok.

Obrazné pomenovanie rovnako ako každý iný výraz musí byť v harmonickom súlade s textom. Správne a pekne štylizovať, to neznamená zachádzať v horlivosť až tak ďaleko, že sa vyhľadané, použité a do textu začlenené výrazy stanú exkluzívnymi. Exkluzívnu a frapantnú metaforu cítiť v texte na veľkej ploche. A o to viacej cítiť, ak sa takáto metafora začlení falošne. Katachréza je silné „zaškripanie“, ktoré sa rozlieha ponad text veľmi ďaleko.

*Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava*

Prípustkové a krajnopodmienkové súvetie

JOZEF RUŽIČKA

Podrobnejším rozborom súčasnej spisovnej slovenčiny sa zisťuje, že jej gramatická stavba je v podstate ustálená a že súčasne prebieha funkčná diferenciacia jej prostriedkov. Z tohto objektívneho poznatku vychodia dve požiadavky na správne usmerňovanie jazykovej praxe: jednak požiadavka, aby sa zdôrazňovali a upevňovali ustálené kategórie gramatickej stavby, a jednak požiadavka, aby sa vysvetľovala a podporovala funkčná diferenciacia tvaroslovných aj skladobných prostriedkov. Pri niektorých skladobných prostriedkoch vznikajú však nie-

kedy isté pochybnosti, lebo sa nerozlišujú a presne nevymedzujú príslušné gramatické kategórie. Okrem toho si niekedy neuvedomujeme, že gramatické kategórie majú vyššiu, a preto závažnejšiu úlohu než jednotlivé lexikálne prostriedky. Preto sa napr. nesprávne posudzujú aj niektoré spojky: neprihliada sa totiž na vetný alebo súvetný typ, v ktorom sa používajú, alebo inými slovami: nevychádza sa z analýzy významového vzťahu vo vete a v súvetí. Ukážeme to na konkrétnom prípade.

V súčasnej spisovnej slovenčine sa zreteľne vyčleňuje prípustkové podradovacie súvetie, v ktorom sa okrem základnej spojky *hoci* používajú aj iné spojky, najmä *akokoľvek*, *bárs*, *nech*, *čo aj*, *čo i*, *aj keď*, *i keď*. V nadradenej vete môžu byť aj slovká *predsa*, *jednako*, ktorými sa ešte výraznejšie vyjadruje prípustkový vzťah medzi vetami podradovacieho súvetia. Niekoľko príkladov: *Hory stáli nedotknuté, hoci boli zrelé na rúbanie.* (Figuli) — *Hoci je už starý a zmorený záduchom, predsa len nepokladá za múdre — tak odrazu zomrieť na choleru.* (Hečko)

V tomto type súvetia možno použiť aj spájacie výrazy *napriek tomu*, *že; vzdor tomu*, *že*: *Napriek tomu, že od jeho zbúrania prešlo viac ako pol treťa storočia, stojí ešte veľká časť jeho múrov.* (Pisoň)

Rovnako zreteľne sa v súčasnej spisovnej slovenčine vyčleňuje osobitný typ podradovacieho súvetia na vyjadrenie krajnej podmienky čiže nepriaznivej okolnosti, pri ktorej sa dej nadradenej vety ešte uskutoční. Používajú sa základné spojky *aj keď*, *i keď*, *ani keď*, *aj keby*, *i keby*, *ani keby*. Príklady: *Človek sa cíti silný, aj keď ho bolia križe.* (Mináč) — *Tak isto by sa boli spriečili, i keby sa im bolo vovalilo raz toľko.* (Hečko) — *Už to mu nebude dosť, ani keby nikto nič nemal, len on chotár celý.* (Tajovský)

V tomto type súvetia sa môže použiť dvojčlenný spájací výraz *aj vtedy*, *ak/keď*; *ani vtedy*, *keby*: *Avšak nová populácia vírusov so zmenenými vlastnosťami môže vzniknúť aj vtedy, ak sa vnímavá bunka infikuje dvoma vírusmi rozličných vlastností.* (Blaškovič)

V školskej praxi možno ukázať rozdiel medzi uvedenými typmi podradovacieho súvetia takto.

Prípustkové podradovacie súvetie okrem spojky na čele vedľajšej vety môže obsahovať pomocný spájací prostriedok v rámci hlavnej vety, takže vzniká dvojčlenný spájací výraz *hoci* — *predsa*, *hoci* — *jednako*, *aj keď* — *predsa*... Napr.: *Hoci je chorý, predsa fajčí.* = *Aj keď je chorý, predsa fajčí.* Okrem toho prípustkové podradovacie súvetie sa dá nahradiť odporovacím súvetím: *Hoci je chorý, predsa fajčí.* = *Je chorý, ale predsa fajčí.*

Krajnopo podmienkové súvetie je v podstate podmienkové súvetie, a preto sa spojka *aj keď* dá rozložiť na dve časti *aj* + *keď* a súčasne

sa dá nahradit explicitnejším výrazom *aj vtedy* — *keď*, podobne ako je to aj v prípadoch *iba keď* = *iba vtedy* — *keď*, *najmä keď* = *najmä vtedy* — *keď*. Napr.: *Fajči, aj keď je chorý.* = *Fajči aj vtedy, keď je chorý.*

Významový rozdiel medzi prípustkou a krajnou podmienkou je jasný, a preto treba rešpektovať rozdiel medzi prípustkovým súvetím so základnou spojkou *hoci* a medzi krajnopodmienkovým súvetím so základnou spojkou *aj keď* aj v pedagogickej a poradenskej praxi. Tento rozdiel je dôležitý najmä v odbornom štýle, kde sa usilujeme o presnosť myšlienky a o jednoznačnosť použitých prostriedkov. Tak sa rešpektuje funkcia jazykových prostriedkov ako základné kritérium štylistickej správnosti.

Keď sa teda v prípustkovom súvetí dáva prednosť spojke *hoci*, postupuje sa celkom správne, lebo spojka *hoci* je jednoznačný prostriedok na vyjadrenie prípustkového vzťahu. Najmä v odborných textoch teoretických aj praktických, teda aj v učebniciach a vedeckých knihách, radíme uprednostňovať spojku *hoci*.

Spojky *i keď*, *aj keď*, *ani keď* sú viacznačné, a preto ich radíme používať najmä v ich základnej funkcii na vyjadrenie krajnej podmienky.

Súhrnne možno konštatovať, že v súčasnej spisovnej slovenčine sa ustálilo prípustkové súvetie so základnou spojkou *hoci* a krajnopodmienkové súvetie so základnou spojkou *aj keď*. Preto pri úprave odborných textov treba uplatňovať uvedený rozdiel aj nahrádzaním spojky *aj keď* v prípustkovom súvetí spojkou *hoci*: *Cez september 1952 sme na tento predpoklad zabudli, aj keď sa zaznamenali ďalšie obdobné nálezy* = *Cez september 1952 sme na tento predpoklad zabudli, hoci sme zaznamenali ďalšie obdobné nálezy*. Takouto úpravou zvýšime presnosť a jednoznačnosť ako základné vlastnosti odborného textu.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Osobné mená v miestnych názvoch

VLADO UHLÁR

V toponomastike čiže náuke o vlastných zemepisných menách, ale najmä v jej časti o miestnych menách sa čoraz väčšmi využíva zistenie, že v starých sídelných oblastiach sa najčastejšie vyskytujú najstaršie

typy miestnych názvov. Je teda celkom reálny aj predpoklad, že najstaršie typy slovenských miestnych názvov nájdeme najmä v teplejších nížinných oblastiach západného, južného a východného Slovenska, ktoré boli osídlené už vo veľkomoravskom období aj pred ním. Väčšie kotliny stredného a severného Slovenska boli pomerne riedko osídlené ešte aj v 12.—13. storočí.

Rozšíreným, veľmi starým typom miestnych názvov v starej slovenskej sídelnej oblasti sú tzv. *obyvateľské mená*, odvodené zo všeobecných podstatných mien, ktoré označujú polohu miesta, útvár kraja, druh pôdy, porast rastlinami, krami a stromami, druh zvieratstva v kraji a mieste, teda čosi veľmi charakteristické, čím sa obyvatelia tej oblasti odlišujú od ostatného okolia. Napr. piesčitá pôda motivovala aj pomenovanie osady *Piešťany*. Postup bol taký, že pôvodné obyvateľské meno *piešťania* bolo iba všeobecné pomenovanie obyvateľov takého miesta, takmer ako prezývka, ale čoskoro sa začalo pociťovať ako vlastné meno obyvateľov (*piešťania*, pôv. *pěčšané*) a z veľmi používaného 4. pádu *Piešťany* sa stalo aj miestne pomenovanie, miestny názov. Na brode bývali *brodzania* a osada sa potom nazývala *Brodzany* (obyvateľské meno je teraz *Brodzanec*, *Brodzianka*, prídavné meno *brodziansky*). Na vysokom mieste žili *vysočania* a ich osada sa časom začala nazývať *Vysočany*. V poriečnych luhoch (lesoch) obyvateľov volali *lužanmi* a ich osada dostala meno *Lužany*, ako zasa pod luhmi bola obec *Podlužany*. Medzi lipovým porastom vznikla obec *Lipany*, medzi brestami *Brestovany*, v oreši *Orešany*, pri teplej vode (teplíci) *Tepličany*, na pomedzí *Medzany*. Podľa rybnatosti vôd dostali názov *Rybany*, podľa chrtov *Chrtany*, podľa sokolov *Sokolany* ap. Podľa ohradenosti a ohrady nazývali ohradzanov a obec *Ohradzany*, podľa kostola v osade a asi podľa poddanského vzťahu, príslušnosti ku kostolu sú častejšie názvy *Kostoľany*, podľa charakteristického mlyna vznikol aj názov *Mlyňany* ap.

Treba si ešte všimnúť, že tieto obyvateľské miestne názvy sú utvorené zo slovného základu slovotvornou príponou *-any*, ktorá zmäkčovala predchádzajúcu spoluhlásku, preto od *chrt* sú *Chrtany*, od *brod* *Brodzany*, od *piesok* *Piešťany*, od *kostol* *Kostoľany*, od *dol* *Doľany* ap.

Obyvateľské miestne názvy utvorené z apelatív slovotvornou príponou *-any* patria k najstaršej vrstve miestnych názvov vo všetkých slovanských krajinách.

Práve také charakteristické pre starú sídelnú oblasť sú tzv. *patronymické názvy* odvodené z osobných mien slovotvornou príponou *-ice*, ako napr. *Bielice*, *Košice*, *Levice*, *Kojatice* ap.

Takéto miestne názvy majú v základe osobné mená vlastníkov, zakladateľov, rodových staršinov alebo iných význačnejších členov formujúcich sa stabilných osád v čase, keď stará včasnofeudálna spoloč-

nosť prechádzala od primitívneho extenzívneho poľnohospodárstva spojeného s častým opúšťaním sídel na vyčerpanej pôde k intenzívnejšiemu obrábaniu zeme, k skutočnému roľníctvu. To bolo obdobie, keď sa osady stabilizovali a zväčšením rodín a odchodom nadbytočného obyvateľstva na susedné voľné polia a polohy vznikali nové osady. Takéto ekonomické a spoločenské zmeny sa uskutočňovali už v 9. a 10. storočí a v zvýšenej miere v nasledujúcich storočiach. Vo vzájomnom spolupôsobení týchto skutočností sa vtedy rozvíjal aj nový pomenovací spôsob na označenie stabilných miestnych názvov z osobných mien, tzv. patronymické názvy utvorené príponou *-ice*.

Na rozdiel od miestnych názvov z osobných mien, ktoré vznikli z privlastňovacích mien, patronymické názvy majú kolektívny ráz. Osobné vlastníctvo starých rodových kniežat, staršinov a iných význačnejších predstaviteľov včasnofeudálnej spoločnosti dobre charakterizovali názvy privlastňovacieho typu tvorené slovotvornou príponou *-ib*, *-iä*, *-ie* (*Branko — Branč*, *Braslav — Braslava — Bratislava*, *Neded — Nededza*, *Previd — Prievídza* ap.), prípadne aj príponami *-in* a *-ov* (*Deva — Devín*, *Preš — Prešov* ap.). V patronymických miestnych názvoch na *-ice* ako kolektívnych názvoch sa odráža významná skutočnosť spoločenskej stránky vývinu starej slovenskej spoločnosti: staré rodové zriadenie sa síce dávno rozpadlo, ale po ňom sa rozvíjalo chotárne spoločenstvo občin. V nich sa rozpadol starý kolektivismus spoločného vlastníctva a hospodárenia rodu, ale ďalej jestvovalo spoločné vlastníctvo chotára už pri individuálnom hospodárení jednotlivých rodín občiny. Ročne alebo po dvoch-troch rokoch sa jednotlivým rodinám podľa ich pribúdajúcej početnosti prideloval istý podiel z ornej zeme, kým pasienky, lúky, vody a hory ostávali aj naďalej nerozdeliteľným vlastníctvom kolektívnej občiny. Toto kolektívne spoločenstvo občiny primerane charakterizujú *patronymické názvy* podľa jej významného člena, organizátora občiny, najmä v novovzniknutých stabilných osadách na novoobrábanej pôde alebo v chotári vyčlenenom z územia veľkej starej občiny.

Spoločenské a ekonomické podmienky utvorili predpoklady na vznik patronymických miestnych názvov už v 10. storočí, ale pre nedostatok materiálov a medzerovitost písomných prameňov z 10. a 11. storočia nie je ľahké doložiť tento vývin aj príslušnými jazykovými faktami z toponomastiky. V 11. storočí bolo však na Slovensku už dosť názvov osád patronymického typu. O tom svedčí napr. zakladacia listina svätobenediktého kláštora z r. 1075, v ktorej sa uvádza osada *Knesech* (*Kňažice*) a *Pogran* (*Pohranice*). V zoborskej listine kláštornej majetkov z r. 1113 sa spomína už viacej názvov obcí výrazne patronymického typu, napr. dvojce *Račic* (jedny pri Trenčíne, ktoré zanikli, druhé v údolí Nitrice pri Sučanoch); ich základom je osobné meno *Radko*

(zapisujú sa *Radsciz* — to je tvar 2. pádu z *Radčie*; *Radčici* — *Radkovi* ľudia, rodina s čeladou; zo 4. pádu *Radčice* = zjednodušením na *Račice* — je miestny názov).

V spomínanej listine sa z dolného Považia spomínajú *Siladice* (*Saladizc*), pri Prievidzi *Bojnice* (*Baimoz*), ale aj *Lučince* (*Lucinci*), dnes už neznáme, potom pri Trenčíne *Nozdrkovce* (*Nozdogouz*) a *Látkovce* (*Late*, od *Vladko*), ktoré zanikli (iné *Látkovce* sú pri Bánovciach). V 12. storočí sa počet zápisov takýchto obcí zväčšuje. R. 1156 sa z Tekovskej stolice spomínajú *Neverice* (*neuerci*; z osobného mena *Never*), pod Zoborom zaniknuté *Nemčice* (*Nemcyc*) a *Krtovce* (*Krtouc*).

Najznámejšie slovenské mestá s názvom patronymického typu sú napr. *Košice* (z osobného mena *Koša*) a *Levice* (z osobného mena *Lev*, *Leva*); z ďalších osád možno spomenúť *Raslavice* (*Raslav*), *Kuzmice* (*Kuzma*), *Kojatice* (*Kojata*), *Bielice* (*Biel*), *Pravotice* (*Pravota*), *Bohunice* (*Bohuna*), *Maďunice* (*Maduna*; pôv. r. 1113 *Medenz*), *Mladunice* (*Mladuna*), *Borčice* (*Borko*), *Kyjatice* (*Kyjata*), *Motešice* (pôv. *Mojtešice* od *Mojtech*, porov. *Mojta* — *Mojtín*), *Plechotice* (*Plechota*), *Tvrdomestice* (meno *Tvrdomest*; porov. *Námest* — *Námestovo*), *Prašice* (pôv. *Prešice*, z osob. mena *Preš*, porov. zasa *Prešov*). Podľa tohto modelu vznikol aj názov *Biskupice* (osada biskupskej čelade), ktorý sa vyskytuje na Slovensku viac ráz.

Na Slovensku sú aj miestne patronymické názvy utvorené slovotvornou príponou *-ince*, napr. *Alekšince*, *Belince*, *Bušince*, *Špačince*, *Licince*, *Plachtince*. Miestne názvy s týmto zakončením sú časté u južných Slovanov, častejšie u Srbov ako u Chorvátov. Nebolo by však správne vyvodzovať z výskytu miestnych názvov takéhoto typu na Slovensku ďaleko siahajúce závery napr. o juhoslovanskom pôvode tamojších obyvateľov.

Na Slovensku je iba pár obcí s inde rozšírenou slovotvornou príponou *-ovice*, napr. *Kolárovice*, *Petrovice*, *Rakovice*. Tieto patronymické názvy vznikli prostredníctvom názvov na *-ov*: *Peter* — *Petrov* — *Petrovice*. Názvy na *-ovice* sú na Slovensku výnimočné, typické sú pre českú jazykovú oblasť.

Popri názvoch na *-ice* sú pre starú sídelnú oblasť na Slovensku typické patronymické názvy s príponou *-ovce*, napr. *Michalovce*, *Pavlovce*, najčastejšie však od starých slovenských osobných mien *Rozhanovce* (*Rozhan*), *Bohdanovce* (*Bohdan*), *Nedanovce* (*Nedan*), *Bánovce* (z osob. mena *Ben*, *Beňo*, *Beňadik*), *Bretejovce* (*Bretej*), *Dražovce* (od *Dražej*, *Draž*), *Ozorovce* (*Ozor*), *Ďapalovce*, *Radošovce* (od *Radoš*) *Krušovce* (*Kruš*), *Lelovce* (*Lel*), *Príbovce* (*Príba*, *Príbina*), *Dražkovce*, *Dráhovce*, *Nedašovce* (*Nedas*), *Návojevce* (*Návoj*; od *naviť*, *navíjať*), *Michalovce* atď.

Oprávnene môžeme povedať, že starú slovenskú sídelnú oblasť cha-

rakterizujú miestne obyvateľské názvy so zakončením na *-any* a patronymické názvy na *-ice* a *-ovce*. Treba však pripomenúť, že takéto názvy vznikali v stredoslovenskej oblasti aj v 13. stor. a začiatkom 14. stor.

Mnohé slovenské obce sa v stredovekých latinských listinách zapisujú iba osobným menom pôvodného majiteľa, resp. zakladateľa, hoci príslušné miestne názvy dnes majú zakončenie patronymických názvov na *-ice* alebo *-ovce*, napr. *Ben* (*Bánovce*), *Pravota* (*Pravotice*), *Ozor* (*Ozorovce*), *Latk* (*Látkovce*), *Trebeta* (*Trebatice*), *Elefant* (*Lefantovce*), *Lel* (*Lelovce*), podobne *Sis* (*Šišov*) atď. Označovanie osady iba osobným menom sa okrem Slovenska vyskytuje aj na slovanskom juhu a J. Stanislav ho označuje za starý toponymický postup v slovanských jazykoch, ktorý u nás nemožno pokladať za čosi špecificky maďarské, ako to hlásal I. Kniezsa, maďarský slavista slovenského pôvodu.

Spomíname to iba preto, že v súčasnej slovenskej toponymii je pomerne dosť názvov mien kresťanských svätcov. Takéto názvy vznikali od druhej polovice 13. storočia, keď sa i týmto spôsobom prejavilo intenzívne pôsobenie kresťanskej ideológie a rastúca moc cirkvi. Vtedy sa osady pomenúvali podľa patróna nového kostola. Tak už r. 1287 sa spomína v Liptove *Svätý Ondrej* a *Svätý Ján* (dnes *Liptovský Ondrej*) a podobne *Svätý Michal*, *Svätý Peter*, *Svätá Anna*, *Svätá Mara*, *Svätý Kríž*, *Svätý Martin* (dnes *Martinček*) a *Svätý Mikuláš* (ale radový kostol okolo kostola je tu spreď r. 1200). Takéto názvy sa vyskytujú aj v iných oblastiach Slovenska. Na Záhorí je *Borský Mikuláš*, *Borský Peter*, *Borský Jur*; je i *Jur pri Bratislave* a *Jur nad Hronom*. Obec *Abrahám* pri Galante sa r. 1266 zapisuje *Scent Abraam*.

Tento typ názvov s osobným menom kresťanského svätca (prídavné meno *svätý* + osobné meno) v čase, keď pri pomenovaní osôb boli zvyčajne slovanské mená (negrécke a nelatinské), pociťoval sa v sústave slovenských miestnych názvov ako cudzí, neorganický. Preto je pochopiteľné úsilie o adaptáciu, o vradenie takto motivovaných názvov do vtedajšej už rozvitej toponymie. V protiklade k patronymickým a iným názvom sa tu ako vplyvný model nečakane prejavil typ obyvateľských mien na *-any*: popri názve *Michalovce* a *Svätý Michal* sú *Michalany* v Zemplíne a *Michalany nad Torysou* v Šariši; popri názve *Pavlovce nad Uhom* sú *Pavľany* na Spiši, *Petrovany* v Šariši, *Margecany* na Spiši, popri názve *Svätý Jakub* pri Banskej Bystrici sú *Jakubovany* v Liptove i Šariši a *Jakubany* na Spiši. Ale takéto názvy vznikali aj zo slovanských mien, napr. *Chrabrany* (od *Chrabor*), *Čereňany* (od *Čereň*), *Bystričany* (od *Bystrík*), *Pochabany* (od *Pochab*), *Roškovany* (od *Rožko*, *Rožek*) ap. Je však aj taký výklad, že názov *Bystričany* sa odvodzuje od názvu potoka *Bystrá* alebo od ľudí pochodiacich z Bystrice, názov *Čereňany* zasa od apelatíva *čereň* (sief

na žrdi na chytanie rýb), ale susedstvo Kostolian, Oslían, potom Kršteňan, Šimonovian a ďalej Skačian, Sučian nasvedčuje, že v Ponitří sa typ miestnych názvov na *-any* veľmi rozšíril za pôvodnú hranicu obyvateľských názvov *Brodzany, Vysočany, Topolčany*. S patronymickými názvami na *-ice* a *-ovce* dávajú osobitnú charakteristiku miestnym názvom na Ponitří, hoci sú typické aj pre celé slovenské územie.

Miestne názvy sú významným zdrojom poznania rozvoja slovenčiny a patronymické názvy aj dokladom používania bohatstva osobných slovenských mien ešte pred takmer úplným ovládnutím tejto oblasti kresťanskými osobnými menami hebrejského (*Ján, Jozef, Anna, Mária*) a grécko-latinského pôvodu (*Štefan, Martin, Lucia, Žofia*) po 14. storočí. Sú aj významným prameňom pre výskum dejín osídlenia našej vlasti.*

Ružomberok, ul. 5. apríla 1

Názvy húb v slovenských učebniciach do roku 1918

MARIE MAJTÁNOVÁ

Týmto príspevkom nadväzujeme na článok *Z vývinu slovenskej mykologickej terminológie* (KS, 3, 1969, s. 152—164), ktorý obsahuje slovenské názvy húb v staršej slovenskej odbornej literatúre zhruba do konca minulého storočia.

Pramennú základňu príspevku predstavujú učebnice pre nižšie i vyššie triedy slovenských základných škôl. Hneď v úvode treba povedať, že na rozdiel od odborných článkov M. L. Kovalevského, A. Kmeťa, J. L. Holubyho, A. E. Tímku a J. Revického-Matejca tieto učebnice obsahujú menej názvov húb, ale (iste aj vzhľadom na používateľov) sú to napospol slovenské domáce, ľudové názvy.

* O obyvateľských menách porovnaj štúdiu SPAL, J.: Místní jména obyvatelská zakončená na *-any*. In: Sborník Vyšší pedagogické školy v Plzni. Jazyk a literatura I, SPN 1958, Praha, s. 5—133.

Doklady a ostatná literatúra v článku V. Uhlár, Miestne názvy z osobných mien — pozri Kultúra slova, 8, 1974, s. 111—117.

Názvy húb sú vybraté z učebníc prírodopisu a z čítaniek, ktoré vtedy obsahovali predovšetkým texty zhruba zo všetkých učebných predmetov.

1. 1844 — *Čítanka anebo Kniha k čítánj pro mládež ve sskolách slowenských w městech a w dědinách*. 2. vyd. Pešť 1844, s. 45.

Obsahuje iba názvy „nebezpečných“ húb (6 druhov). Aj keď je napísaná po česky, názov *muchotrávka* je typicky slovenský (česky *muchomůrka*).

2. 1859 — *Slabikár a prvá čítanka pre slovenské evanjelické a. v. školy*. Banská Bystrica 1859, s. 89.
3. 1860 — *Prvá čítanka pre slovenské evanjelické a. v. školy*. Banská Bystrica 1860, s. 191, 200.
4. 1870₁ — *Prvá čítanka pre slovenské evanjelické a. v. školy*. Liptovský Mikuláš 1870, s. 107, 116.

V úvode čítanky z roku 1860 je podpísaný M. M. H o d ž a. Všetky tri uvádzajú rovnaké, typicky stredoslovenské názvy húb (12–15), napr. *smrček*, *tanček*, *mlieč* aj liptovský variant *grib* (*hríb*). Uvedené čítanky dal spísať a vytlačiť zbor evanjelických učiteľov v Liptove.

5. 1870₂ — F. O. Matzenauer, *Krátky prírodopis pre slovenské národné školy*. Banská Štiavnica 1870, s. 42–43; 2. opr. vyd. Banská Štiavnica 1874, s. 51–52.

Matzenauer, pôvodom Čech, bol najskôr učiteľom v Brezne, potom v Trnave na preparandii. V druhom vydaní jeho učebnice sú slovenské názvy (14) doplnené maďarskými termínmi. Popri slovenských názvoch *muchotrávka*, *kurčiatka* (ale zrejme s významom strapačka *Clavaria*, česky *kuřátka* — v 2. vyd. maď. *sárga palánka*) použil mnoho českých (resp. poslovenčených) názvov, ako sú *dúbravník*, *ryzec*, *smrž*, *lanýž*, v niektorých prípadoch slovenské názvy sú v zátvorke, napr. *dúbravník* (*dubák*), *ryzec* (*rýdzik*).

Celkom neznámy je názov *kotúčik*, ktorý podľa opisu huby označuje surovičku *Lactarius volemus*, hoci maďarský ekvivalent *keserű galóca* sa vzťahuje na rýdzik korenistý (*mlieč*) *Lactarius piperatus*. O kotúčku sa v učebnici hovorí, že je to huba „so žltobarnavým plochým klobúkom majúcim na spodnej strane tenké biele lístky, z níchž ťubovonná mliečna šťava sa prýšti, jedáva sa i surový.“

6. 1871₁ — G. K o r d o š, *Stručný prírodopis pre národné školy, zv. 2. O rastlinách a nerastoch*. Skalica 1871, s. 33.

V tejto učebnici sú okrem slovenských názvov húb (16) aj maďarské a nemecké názvy. Osobitne zaujímavé je to, že o prášivke *Lycoperdon* sa tu píše, že je za mladí jedlá.

7. 1871₂ — O. R a d l i n s k ý, *Školník obsahujúci hviezdovedu, zeme-
pis, silozpyt, zemeznalstvo, prírodopis, domáce a poľné*

hospodárstvo, ovocinárstvo, včelárstvo, hodbavníctvo a nauku o právach a povinnostiach občanských pre katolícke elementárne školy. Viedeň 1871, s. 173.

Učebnica uvádza iba škodlivé huby (6). Názov *muchárka* pochádza z Oravy, názvy *úmučná huba*, *rovná huba*, *zbojnícka huba*, *červená noha* a *pomarančová huba* sa zdajú umelo utvorené.

8. 1872₁ — J. K o Ź e h u b a, *Prírodopis pre národné školy*. 2. Rastlinopis. Martin 1872, s. 25—16.

Z bežných slovenských názvov (13) sa vyníma *hríb* [kozák], lebo názov *kozák* pre hríb obyčajný je známy na okolí Zvolena a Banskej Bystrice, ďalej *hríb tupý* („z neho dorába sa práchno“) a spomedzi jedovatých húb *hríb krvavý*.

9. 1872₂ — *Naučná čítanka pre tretiu triedu katolíckych počiatočných škôl*. (Zost. G. Z a y m u s) Skalica 1872, s. 125.

V čítanke sa spomínajú iba štyri najznámejšie druhy: *hríb*, *rýdzik*, *kuriatko* a *muchotrávka*.

10. 1876 — *Druhá čítanka. Názorné vyučovanie pre strednú triedu počiatočných ev. a. v. škol*. Banská Bystrica 1876, s. 99, 104—105, 117—118; 2. vyd. Banská Bystrica 1887, s. 107, 113, 125—126.

V tejto čítanke sa názvy húb vyskytujú až na troch miestach. V prírodopisnej časti sú na dvoch miestach slovenské názvy (20); zaujímavé sú varianty *hríb*, *dubák* — *kozák*, *kuriatko* — *kurča*, *rýdzik* — *ridzik*, *plávka* — *plavka*. Príznačné sú južnostredoslovenské podoby *smrčok*, *tančok*, nezvyčajná je podoba *hliv* m. (namiesto *hliva*). Okrem slovenských názvov z prírodopisnej časti sú v bájke použité české názvy *hříb*, *muchomůrka*, *kuřátka*, *liška*, *rýzik* a *hlubinka*, ktoré v slovníčku neuvádzame.

11. 1882, 1904 — *Tretia čítanka a mluvnica pre vyššie triedy evanjelické a. v. národných škôl*. Zost. J. Bežo. Viedeň 1882, s. 238; 2. vyd. Senica 1904, s. 243—244.

V učebnici je 19, v druhom vydaní 22 názvov húb. Osobitnú pozornosť si zaslúžia názvy *smrčka*: v staršom vydaní *smrž čili smrħ*, v novšom *smrž čili smrčok*. Názov *smrħ* poznáme zo západného Slovenska, *smrčok* z južnej časti stredného Slovenska.

12. 1889 — *Druhá čítanka a mluvnica pre evanjelické a. v. počiatočné školy*. Zost. J. Bežo. 5. vyd. Senica 1889, s. 67.

Popri celoslovenskom názve *muchotrávka* uvádza aj podobu *muchomůrka* známu zo Záhoria. Všetkých názvov je 11.

13. 1899 — *Prírodopis dľa ministeriálneho rozvrhu učebného pre žiakov ľudových škôl*. Zost. I. Györfly. 9. vyd. Ostrihom (Esztergom) 1899, s. 51—52.

V učebnici je 10 názvov húb. Popri názve *lanýž* sa tu po prvý raz

zjavuje výraz *tryfla*, hrič obyčajný sa nazýva *kozák*, nejasný je názov *jedovatý kozák* s charakteristikou, že má „sňahobiely končitý klobúk“.

14. 1909 — *Učebnica a čítanka pre vyššie triedy ľudových škôl ev. a. v.* Zost. J. Bella. Budapest 1909, s. 66.

Učebnica obsahuje slovenské názvy 9 druhov známych húb.

V niektorých z uvedených učebníc sa osobitne vymenúvajú časti huby, napr. *koreň* — *pník* (*penok*) — *klobúčik* (1876), *hlúbik* — *klobúk* (1882) *koreň* — *pník* — *klobúk* (1889), *hlúb* — *klobúk* (1899). Termíny *pník*, *penok*, *hlúb*, *hlúbik* sú typicky slovenské, z nich *hlúbik* sa ustálil v odbornej mykologickej terminológii. Termín *klobúk*, *klobúčik* sa tiež dostal do odborného názvoslovía.

V uvedených slovenských učebniciach do roku 1918 sa zaznamenávajú tieto názvy húb:

Tuber aestivum Vitt. *hluzovka letná*

jelenica 1859, 1860, 1870₁, 1876, 1889, *jelenia huba* 1909, *lanýž* 1870₂ (éti szarvasgomba), *lanýž (tryfla)* 1899, *lanýž* 1871₁ (éti gömbe, die Speisettrüffel), 1872₁, 1882, 1904

Morchella esculenta (L. ex Fr.) Pers. *smrčok jedlý*:

smrček 1859, 1860, 1870, 1889, *smrčok* 1876, *smrž* 1870₂ (szömöröcsög), 1872₁, 1899, *smrž* čili *smrh* 1882, *smrž* čili *smrčok* 1904, *smř* 1871₁ (kucsma szömöröcsök, die Speisemorchel)

Polyporellus squamosus (Huds. ex Fr.) Karst. *trúdnikovník šupinatý*:
pstrien 1876

Fomes fomentarius (L. ex Fr.) Kickx *trúdník trúdobý*:

hubáň 1882, 1904, *hrič tupý* 1872₁, *práchno* 1860, 1870₁, 1876, 1889

Suillus luteus (L. ex Fr.) S. F. Gray *masliak obyčajný*:

maslák 1904

Boletus edulis (Bull. ex Fr.) *hrič obyčajný*:

hrič 1872₂, 1876, 1889, 1909, *hrič (grič, dubák)* 1859, *hrič (grič)*, *dubák* 1860, 1870₁, *hrič (kozák)* 1872₁, *hrič obecný* čili *dubák (kozák)* 1882, 1904, *grič* či *hrič* 1871₁ (ehetó tinoru, der Steinpiltz), *dubák* 1876, 1889, 1909, *kozák* 1876, 1899, *dúbravník (dubák)* 1872₂ (ehetó tinorú)

Boletus luridus Schaeff. ex Fr. *hrič siniak*

Boletus erythropus (Fr. ex Fr.) Krombh. *hrič zrnitohlúbikový*

Boletus satanas Lenz. *hrič satan*:

kolodej 1871₁ (tüz tinoru, der Satinpiltz), *kolodej* čili *čertoplach* 1882, 1904, *hrič krvavý* 1872₁, *červená noha* 1871₂ (*boletus erythropus*), *jedovatý kozák* 1899 (?)

Russula Pers. ex S. F. Gray plávka:

plávka 1859, 1860, 1876, 1889, 1904, 1909, *plavka* 1876

Russula integra [L. ex Vitt] Fr. *plávka celokrajná:*

rovná huba 1871₂ (*agaricus integer*)

Lactarius volemus [Fr.] Fr. *rýdzik surovička:*

kotúčik 1870₂ (*keserű galóca*)

Lactarius deliciosus [L. ex Fr.] S. F. Gray *rýdzik pravý:*

rýdzik 1859, 1860, 1870₁, 1871₁, 1872₁, 1872₂, 1876, 1882, 1889, 1904, 1909,
rídzik 1876, *ryzec* (*rýdzik*) 1870₂ (*tövisalj galóca*)

Lactarius torminosus [Schaeff. ex Fr.] S. F. Gray *rýdzik kravský:*

kravský rýdzik 1871₁ (*der Birken reizker*), 1872₁, 1882, 1889, 1904, *úmučná*
huba 1871₂ (*agaricus terminosus* [!])

Lactarius piperatus [L. ex Fr.] S. F. Gray *rýdzik kôrenistý:*

mlieč 1859, 1860, 1870₁, 1876, 1889, 1909, *pepřová hůba* 1844

Lactarius necator [Pers. ex Fr.] Karsten *rýdzik nepekňý:*

zbojnícka noha 1871₂ (*agaricus necator*)

Pleurotus ostreatus [Jacqu. ex Fr.] Kummer *hliva ustricová:*

hliva 1859, 1860, 1870₁, 1904, 1909, *hliv* 1876

Tricholoma georgii [Clus. ex Fr.] Quél. *čirovka májová (májovka):*

májovka 1859

Cantharellus cibarius Fr. *kuriatko jedlé:*

kuriatko 1859, 1860, 1870₁, 1871₁ (*éti vargánya, der Eierschwamm*), 1872₁,
1872₂, 1876, 1882, 1889, 1904, 1909, *kurčiatko* 1870₂ (*sárga palánka*) [!],
kurča 1876

Clitocybe aurantiaca [Wulf. ex Fr.] Studer *strmuľka pomarančová:*

divé kuriatko 1871₁ (*narancsszinű vargánya, der falsche Eierschwamm*), *po-*
marančová huba 1871₂ (*Cantharellus aurantiacus*)

Marasmius oreades [Bolt. ex Fr.] Fr. *tanečnica poľná:*

tanček 1859, 1860, 1870₁, *tančok* 1876

Coprinus Pers. ex S. F. Gray hňbjník:

hňogová hůba 1844

Agaricus L. ex Fr. pečiarika:

pečiarika 1872₁, 1909, *pečiarika (žampion)* 1882, 1904, *pečierka* 1899, *pečier-*

ka lebo žampion 1870₂ (csiperke galóca), 1871₁ (csemege galóca, der Reizker) [1], šampion či pečiarica 1876

Amanita muscaria (L. ex Fr.) Pers. ex S. F. Gray *muchotrávka červená*: *muchotrávka* 1844 (*agaricus muscarius*), 1860, 1870₁, 1871₁ (légýölő galóca, der Fliegenschwamm), 1872₁, 1872₂, 1876, 1882, 1904, 1909, *muchotrávka* čili *muchomúrka* 1889, *muchotravka* 1870₂ (legyölő galóca), 1899, *muchárka* 1871₂ (*agaricus muscarius*)

Lycoperdon Tourn. ex Pers. prášnica:

prašivka 1871₁ (közönséges poralom, der gem. Steubling), *prašivka* 1870₂ (nagy pófeteg), 1872₁, 1882, 1904, *prášná húba* 1844, *prchavica* či *prašivka* 1860, 1870₁

Phallus impudicus L. ex Pers. *hadovka smradľavá*:

zelená smradľavá húba 1844

V štrnástich učebniciach pre nižšie a vyššie triedy slovenských základných škôl používaných na Slovensku do roku 1918 sa na pomenovanie 24, resp. 27 druhov húb používa takmer 60 názvov. Asi tretina z nich sú názvy charakteristické pre slovenský jazyk, resp. slovenské nárečia. Osobitne výrazne sa uplatňujú stredoslovenské názvy, ako *plávka*, *prchavica*, *kuriatko*, *mlieč*, *pečiarica*, *pstrieň*, pričom sa neraz diferencujú názvy zo severnej a južnej časti stredoslovenských nárečí, ako to vidieť z dubliet typu *smrček/smrčok* a *tanček/tančok*. Pre menšie oblasti stredného Slovenska sú charakteristické tieto názvy využívané v učebniciach: *grib* (východný Liptov), *kozák* vo význame „hríb“ (okolie Zvolena) a *muchárka* (Orava). Zo západoslovenských nárečí sú vzaté názvy *smrň*, *maslák*, *hubáň*, z východoslovenských zasa *grib*, *kurčiatko*, *kurča*.

V učebniciach zo sedemdesiatych rokov sa častejšie vyskytujú umelo tvorené, neľudové názvy, ako napr. *hríb tupý*, *hríb krvavý*, *pomarančová húba*, *úmučná húba*, *červená noha*, *zbojnícka noha*.

Umelé sú aj ďalšie dvojslovné názvy *hnogová húba*, *pepřová húba* a *zelená smradľavá húba*, uvedené medzi názvami šiestich „nebezpečných“ húb v Čítanke z roku 1844, písanej po česky. Na češtinu tu poukazuje nielen poslovenčená podoba *húba* (z českého *houba*) a adjektívum *pepřový*, ale aj celé pomenovanie *pepřová húba*, ktoré je i zo sémantickej stránky (porovnaním chuti huby s chuťou čierneho korenia) typicky české. Na Slovensku, rovnako ako aj na Morave sa tu dôsledne používajú názvy vychádzajúce z iných motivačných zdrojov, napr. *mlieč*, *biľ*, *horkyňa* atď.

V Matzenauerovej učebnici prírodopisu sa vyskytujú aj české názvy *lanýž*, *ryzec*, *smrž* a hláskovo upravené pomenovanie *důbravník*, pri-

čom *lanýž* a *smrž* sa zjavujú aj v ďalších — neskorších — učebniciach spomínaného obdobia, a to aj v adaptovanej podobe *smrž*. Ostatné z češtiny prevzaté názvy *kolodej*, *muchomúrka* a pravdepodobne i *čertoplach* a *hrib obecny* sa zjavujú iba zriedka.

Zložitá cesta pri utváraní a formovaní novodobej slovenskej odbornej terminológie sa odráža aj v názvoch húb používaných v slovenských učebniciach do roku 1918. Názvy zväčša vychádzajú z domácich jazykových (nárečových) zdrojov, ale nechýbajú ani pokusy o zavedenie nových, umelo utvorených názvov a o využitie daktorých českých, vtedy už viac ustálených termínov.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Názvoslovie počítačov

Uverejňujeme podstatnú časť slovenských názvov a definícií z názvoslovia počítačov, ktoré sa vypracovalo ako podkladový materiál Mnohojazyčného výkladového slovníka automatizovanej kartografie. Slovník pripravuje Maďarská geodetická služba v spolupráci s mnohými zahraničnými inštitúciami. Tento názvoslovný materiál sa spracoval vo Výskumnom ústave geodézie a kartografie v Bratislave. Návrh vypracovali v rámci terminologickej komisie Ing. Július Bartaloš, Ing. Mikuláš Farkaš a Ing. J. Valovič.

abecedný kód

množina signálov alebo znakov, ktorými sa vyjadrujú jednotlivé písmená abecedy

absolútna hodnota

trvalé číselné označenie alebo názov časti pamäti, zariadenia alebo registra počítača

absolútna chyba

skutočná chyba vyjadrená v absolútnej hodnote; ak ide napr. o chybu merania, jej hodnota sa vyjadruje vzhľadom na začiatok merania

absolútne kódovanie

kódovanie, pri ktorom sa použili absolútne adresy

absolútny systém

systém, pri ktorom sa všetky veličiny vyjadrujú v absolútnych hodnotách, t. j. vzťahujú sa na začiatok systému

adjustácia predlohy

zreteľné vyznačenie charakteristických bodov predlohy, ktoré sa majú digitalizovať

adresa

číslo jednoznačne priradené istému pamäťovému miestu (pamäťovej bunke)

adresovať

prideliť adresu informácii alebo skupine informácií

akčná perióda

časový interval v pamäťovej obrazovke, počas ktorého možno prečítať uloženú informáciu alebo zapísať do pamäti novú informáciu

aktívna zobrazovacia jednotka

zariadenie na vizuálne zobrazenie údajov na obrazovke, príp. umožňujúce aj zásah operátora do zobrazenia

aktualizovať

opravovať pôvodný súbor, vkladať do zatriedeného súboru potrebné údaje alebo ich vynechať a pod.

alfanumerický snímač

zariadenie snímajúce abecedné číslícové znaky z pamäťového média

algoritmus

jednoznačný predpis na vykonanie postupnosti operácií pri riešení danej úlohy

analogový počítač

počítač, v ktorom sú informácie zobrazené spojito pomocou premenných fyzikálnych veličín (napätie, tlak a pod.)

analogový zapisovač

zariadenie, ktoré automaticky zaznamenáva fyzikálne procesy v závislosti od času

analogový zhodnocovací prístroj

fotogrametrický prístroj na analogové zhodnocovanie meračských snímok

aritmetická jednotka, operačná jednotka

časť číslícového počítača, v ktorej sa realizujú aritmetické, logické a iné operácie

aritmetika s pohyblivou čiarkou

systém zobrazenia reálnych čísel v počítači v podobe $X = M \cdot Z^e$, kde M je mantisa, e je exponent, Z je základ príslušnej polyadickej sústavy, X je zobrazované číslo; mantisa je zvyčajne v normalizovanom tvare $0, ab \dots$, kde ab sú číslice príslušného čísla

assembler, zostavujúci program

program zostavujúci časti daného programu do jedného celku; zaisťuje správnosť vzájomných odkazov a pridelenie pamäti; môže urobiť aj preklad do strojového jazyka

asynchrónna operácia

operácia počítača, ktorej začatie závisí od signálu oznamujúceho skončenie predchádzajúcej operácie

asynchrónny počítač

počítač, ktorý vykonáva asynchrónne operácie

automatická digitalizácia

prevod údajov z grafického tvaru do digitálneho vrátane automatickej registrácie v pamäťovom médiu

automatické programovanie

programovanie upravené tak, že veľkú časť práce, najmä rutinného charakteru, vykonáva sám počítač

automatický koordinátograf

zariadenie, ktoré vykonáva automatické vynášanie bodov alebo automa-

tickú kresbu čiarových prvkov z digitálne vyjadrených údajov spracovaných počítačom

automatizácia

proces vývoja techniky, pri ktorom sa pomocou rozličných samočinných zariadení nahrádza nielen fyzická práca, ale aj duševná činnosť človeka

automatizovaná kartografia

kartografia vykonávaná automatickými prostriedkami, najmä zber, spracovanie a odovzdávanie kartografických informácií v digitálnom tvare a ich automatizovaný prevod na grafický tvar

banka údajov (dát)

systém zložený z niekoľkokapacitných pamätí a obsahujúci všetky údaje z istej oblasti vedy; univerzálny súbor, ku ktorému je ľahký prístup z rôznych hľadísk; báza na vyhľadávanie informácií

blok

a) obvody počítača so samostatnou funkciou; b) skupina záznamov, slov, znakov alebo operácií chápaných ako jednotka

bloková schéma

grafické znázornenie jednotlivých častí prístrojov ako celku

bod prerušenia

miesto v systéme alebo v programe, kde môže nastať prerušenie alebo iná špeciálna činnosť v závislosti od vopred daných podmienok

bubnový sledovač

zariadenie na určovanie a registráciu polohy názvov na mape v pravouhlých súradniciach: dvojrozmerný podklad (nosič kresby) je pripevnený na bubne (valci)

bubnový snímač

snímacie zariadenie, pri ktorom je snímaná predloha pripevnená na rotujúcim bubne alebo na valci

bite, slabika

kombinácia bitov (dvojkových číslíc), ktorá sa používa v kóde vyjadrenia jedného znaku a ktorá tvorí určitú jednotku

campidgeský systém

systém feritovej magnetickej pamäti, v ktorom sú všetky feritové jadrá usporiadané v jedinej dvojrozmernej matici

centrálna jednotka počítača

vlastný počítač bez periférnych jednotiek

citlivosť na údaje

stupeň reakcie prístroja alebo riadiacej jednotky na zmenu vstupného signálu

cyklus

jedno opakovanie operácií pri spracovaní v slučke

časová spúšť

zariadenie na utváranie časového intervalu na registráciu súradníc bodov pri digitalizácii spojitým spôsobom

číslícový počítač

počítač, ktorý spracúva informácie zobrazené číslícovými signálmi

čítacia rýchlosť

priemerná rýchlosť výskytu náhodných javov, ako ju zaznačil čítací systém

čítať

prenášať údaje z jednej pamäti do druhej, najmä z vonkajšej alebo pomocnej pamäti do vnútornej pamäti

dekodér adres

transformačný obvod adresovej časti informačného registra

dekódovať

previesť kódované údaje na čitateľné znaky

dierna páska

pás papiera definovaných rozmerov určený na záznam informácie dierovaním otvorov

dierne pole

súbor jedného alebo viacej stĺpcov dierného štítiku používaný na podávanie informácií

dierny štítok

štítok definovaných rozmerov a vlastností určených na záznam údajov kombináciou vydierovaných otvorov

dierovač diernych štítkov

zariadenie na ručné alebo programovo ovládané dierovanie diernych štítkov

digitalizácia, prevod do číslcového tvaru

prevod informácií z analógového alebo grafického tvaru do číslcovej formy s automatickou registráciou výsledkov na pamäťové médium počítača

digitalizácia obrysu, digitalizácia vrstevníc

zobrazenie obrysu, resp. vrstevníc predlohy množinou diskretných bodov vyjadrených súradnicami

digitalizátor

zariadenie na prevod informácií z grafického do číslcového tvaru vrátane ich automatickej registrácie na pamäťové médium počítača

digitalizátor Pencil Follower

firemný názov digitalizátora, ktorého sledovacia hlavica je indukčne spojená s meracím zariadením umiestneným pod doskou snímacieho stola

digitalizovať

uskutočniť prevod výsledkov merania z analógového alebo grafického tvaru do číslcového (digitálneho) tvaru

digitálna zobrazovacia jednotka

kresliace zariadenie, v ktorom sa grafické informácie získavajú z číselných údajov a súčasne zobrazujú na obrazovke

dopytová stanica

zariadenie na vstup a výstup programov a spracovaných údajov v rámci diaľkového prenosu informácií

dráhová spúšť

zariadenie utvárajúce pri prevode čiar do digitálneho zobrazenia dráhový interval na registráciu súradníc bodov systémom spojitkej registrácie

držiak náradia

súčasť súradnicového zapisovača na upevnenie kresliacich, rycích a iných zobrazovacích pomôcok a zariadení

dvojkový kód

kód, ktorý každej informácii jednoznačne priradzuje usporiadanú množinu dvojhodnotových signálov

dynamická pamäť, cyklická pamäť

pamäť s premenlivým vybavovacím časom; záznam informácie je vzhľadom na záznamové a snímacie zariadenie v ustavičnom pohybe

efektívna adresa, skutočná adresa

adresa používaná pri vykonávaní inštrukcie; môže sa líšiť od adresy uvedenej v príslušnej inštrukcii

elektronické čítacie zariadenie

zariadenie na čítanie tlačeného textu obsahujúce v krajnom prípade abecedné a číselné znaky a bodové symboly

feritová pamäť

pamäť, pri ktorej sú pamäťovými prvkami feritové jadrá

fiktívna inštrukcia

položka údajov, ktorá má podobu inštrukcie a je vložená do súboru inštrukcií, ale bez operačného účinku

fotoelektrické ovládanie

ovládanie, prostredníctvom ktorého sa menia svetelné účinky ovládanej funkcie

generátor znakov

zariadenie na generovanie abecedne-číslícových znakov na elektronické zobrazenie

generovať

kódovať pomocou zhromažďovania a modifikácie základných prvkov

generujúci program

program určený na utvorenie špecifických programov zo špecifických vstupných parametrov alebo podmienok a základného kódovania

hlavica

a) malý elektromagnet používaný na záznam čítania alebo vznik polarizovaných stôp na zmagnetizovanom povrchu; b) časť sledovacieho zariadenia digitalizátora, ktorá sa navádza na sledovanú kresbu

hodiny

zariadenie na automatické zaznačovanie alebo riadenie, použité v zariadení na automatické spracovanie údajov v reálnom čase

hybridný počítač

počítač, ktorý spracúva informácie zobrazené analógovými aj číslícovými signálmi

chod

úkon počítača pri realizácii programu

chyba

odchýlka zistenej hodnoty od správnej

chyba registrácie

rozdiel medzi skutočnou hodnotou a vypočítanou alebo pozorovanou hodnotou zaznačenou registračným prístrojom

informácia

údaj alebo hodnota spracovaná strojom

inštrukcia, povел

postupnosť symbolov, ktorá predpisuje vykonanie jednej operácie alebo časti istého procesu

inštrukcia prerušenia

inštrukcia, podľa ktorej sa systém alebo počítač zastaví, ak dostane osobitný signál

inštrukčný blok

grafický znak blokovej schémy v tvare obrazca, do ktorého sa zapisujú slovami alebo symbolicky operácie vykonávané počítačom, resp. symboly, ktoré bližšie určujú zmysel jednotlivých znakov blokovej schémy

integrátor

počítacia jednotka, ktorej výstupná veličina je úmerná časovému integrálu vstupnej veličiny

integrované spracovanie údajov

automatizované spracovanie údajov, pri ktorom sa údaje medzi jednotlivými operáciami odovzdávajú na pamäťovom médiu

interpolácia krivky

najvýstižnejšie primknutie krivky k daným bodom

interpolácia kruhu

najvhodnejšie priblíženie sa kruhových oblúkov pomocou množiny daných bodov

kalkulačný dierovač

prístroj, ktorý vykonáva 4 základné výpočtové úkony alebo ich kombinácie s údajmi získanými z diernych štítkov, prípadne údajmi pevne nastavenými v stroji a výsledné hodnoty dieruje do diernych štítkov

kapacita (pamäť)

množstvo informácie, ktoré sa môže uchovávať v istej pamäti

kartografický snímač

zariadenie na riadkové snímanie dvojrozmernej predlohy s digitálnou registráciou pravouhlých súradníc svetlých a tmavých miest predlohy

kláves

zariadenie na vyvolávanie potrebných znakov nevyhnutných na činnosť prístrojov na spracovanie informácií

klávesnica

súprava vybraných a usporiadaných klávesov istého stroja na spracovanie informácií

klúč

informácia, podľa ktorej hodnoty sa zvyčajne usporadúva informačný súbor

klúčovanie

proces, pri ktorom možno vybrať osobitné znaky na ďalšiu manipuláciu

kód

predpis, ktorý jednoznačne vzájomne priradzuje informáciu a signál

kódovacie zariadenie, kódovač

zariadenie, ktoré preberá jeden z viacerých diskretných vstupných znakov a transformuje ho do vopred určeného kódu

kódovanie

využitie (aplikácia) kódu

kontrola

čiastočné alebo úplné preskúšanie istých druhov chýb alebo správneho priebehu výpočtu

kontrola dierovania

kontrola správnosti vydierovaných údajov podľa predlohy
kontrola paritou

kontrola, pri ktorej sa znak vyjadrený v dvojkovej sústave doplní bitom na párny alebo nepárny počet jednotiek

konverzia, prevod

transformácia (prevod) informácie so zachovaním jej obsahu, napr. zmenou bázy číselnej sústavy, zmenou kódu a pod.

kopírovacie zariadenie obrazovky

zariadenie na automatické kopírovanie údajov zobrazených na obrazovke
kopírovať

prenášať údaje na nové pamäťové miesto, pričom pôvodný zdroj údajov zostáva nezmenený

krajná odchýlka, krajná chyba

najvyššia prípustná chyba

kresliace zariadenie

zariadenie na automatickú kresbu čiarových prvkov na dvojrozmernú predložku

krokovací motor

motor pracujúci v krokoch

krokovat spät

vrátiť spät časť zariadenia o jednotkovú vzdialenosť, napr. písací stroj o jednu medzeru, diernu pásku o jeden stĺpec, magnetickú pásku alebo disk o jeden záznam a pod.

lícovací trň

lícovacie zariadenie sprostredkujúce presné lícovanie rozličných čiastkových originálov tej istej mapy

lineárna interpolácia

interpolačný postup, pri ktorom ležia hľadané body na priamej spojnici dvoch susedných daných bodov

magnetická bubnová pamäť

magnetická pamäť, ktorej magnetická záznamová vrstva je nanosená na povrchu rotujúceho valca (dynamická, cyklická pamäť)

magnetická disková pamäť

magnetická pamäť, ktorej magnetická záznamová vrstva je nanosená na povrchu jedného alebo viacerých diskov rotujúcich okolo spoločnej osi

magnetická páska

páska určených rozmerov a vlastností na magnetický záznam signálov

magnetická štítková pamäť

pamäť, ktorej pamäťové záznamové prostredie je na povrchu pružných štítkov

magnetopásková záznamová jednotka

zariadenie používané pri vstupe a prenose alfanumerických znakov na magnetickú pásku prostredníctvom programovo vybavenej klávesnice špeciálneho písacieho stroja

matematická logika

a) symbolická logika využívajúca matematické metódy a pojmy; b) logika, ktorá sa zaoberá základmi matematiky

medzera medzi blokmi

nevyužitú miesto medzi blokmi na magnetickej páske
meracia ústredňa

zariadenie zhromažďujúce informácie v takej podobe, aby sa s nimi mohli vykonať operácie pomocou analógových alebo digitálnych signálov

mikrofilmový zapisovač

elektronický kresliaci prístroj, ktorý vykresľuje bodové a čiarové prvky na mikrofilm katódovým lúčom

modifikovať

zmeniť časť inštrukcie alebo programu

monitorová spätná väzba

automatická kontrolná činnosť správnosti jednotlivých funkcií vstupných a výstupných zariadení počítačov

nahradiť

vymeniť obsah istých stĺpcov jedného strojového slova obsahom zodpovedajúcich stĺpcov iného strojového slova podľa inštrukcie

nastavenie začiatku

voliteľné umiestenie začiatku sústavy súradníc na činnosť súradnicového zapisovača

nastaviť, uložiť

a) uložiť binárnu jednotku do pamäťovej bunky; b) nastaviť pamäťové zariadenie do predpísaného stavu

návestie

a) informačná jednotka, ktorá slúži na označenie záznamu, prípadne jeho časti; b) miesto v programe, od ktorého pokračuje ďalší priebeh výpočtu po povel „skokmi“

nepriamy vstup

vstup informácie do počítača alebo do systému zo vstupného média (napr. z magnetickej alebo diernej pásky pripravenej na inom prístroji)

nespriahnutý systém

a) vzťah, pri ktorom sa na riadenie jednej jednotky druhou nevyhnutne vyžaduje zásah človeka; b) stav zariadenia, ktoré sa môže používať ako spriahnuté, ale je v sledovanom období bez priameho spojenia s centrálnou jednotkou počítača; c) vzťah, pri ktorom zdroj údajov nie je v priamom spojení so vstupom do počítača a spracovanie údajov prebehne s istým oneskorením

nevyvážená chyba

chyba, ktorej priemerná hodnota sa nerovná nule

predpätie

priemerné jednosmerné napätie udržiavané medzi katódou a riadiacou mriežkou elektrónky

obrazovka

elektronická vzduchoprázdna rúrka s obrazovkou na vizuálne hodnotenie alebo zobrazenie výstupu v grafickej forme pomocou proporcionálne vychýleného zväzku lúčov elektrónov

odstrániť chybu

izolovať a odstrániť chyby počítača alebo programu

opravná inštrukcia

časť kódovania vložená do programu na opravu chýb alebo zmeny v programe

optická premietacia hlavica

fotografické zariadenie premietajúce svetlo, ktorým sa môžu kresliť čiary rozličnej hrúbky, špeciálne alebo alfanumerické značky, ktoré sa premietajú v presnom umiestnení na citlivé fotografické materiály

organizovanie času (time-sharing), rozdeľovanie času

spôsob práce počítača, pri ktorom jeho oddelené časti súčasne spracúvajú viac inštrukcií jedného programu (vnútorné rozdeľovanie času) alebo niekoľkých programov (vonkajšie rozdeľovanie času)

orientácia

pridelenie absolútnych hodnôt adries symbolickým adresám

parabolická interpolácia

interpolácia, pri ktorej hľadané body ležia na parabole preloženej najbližšími danými bodmi

periferné zariadenie

zariadenie napojené na základnú jednotku systému; patria sem vstupné a výstupné jednotky, vonkajšie pamäti aj spájacie jednotky k iným základným jednotkám

pevná rádová čiarka

rádová čiarka umiestnená na pevnom, vopred zvolenom mieste spracovaných čísel

počítač

stroj na spracovanie informácií (údajov), ktorý samočinne vykonáva (pomocou programu) postupnosť rozličných aritmetických, logických a iných operácií

pohotovo zhotovená mapa

mapa, ktorá sa zhotovuje automaticky v krátkom čase

pole

vymedzená oblasť na nosiči údajov

poloautomatická digitalizácia

digitalizácia, pri ktorej sa digitalizátor obsluhuje čiastočne ručne a čiastočne automaticky

polynomická interpolácia

postup interpolácie, pri ktorom hľadané body ležia na krivke n-tého stupňa preloženej najbližšími danými bodmi

porucha

chyba v programe, alebo nesprávna funkcia počítača alebo jeho časti, ktoré môžu spôsobiť chybu vo výpočte

poruchový čas

čas vyradenia počítača z prevádzky spôsobený poruchou

postupový diagram

grafické znázornenie postupu programovaných úkonov s vyznačením dohovorených znakov na úkony: počítaj, substituuj, porovnaj, vykonaj skok, či-taj, píš a iné

presnosť

stupeň aproximácie alebo merania vyjadrený hodnotou strednej chyby

prevádzka, konvertovať

transformovať informáciu so zachovaním jej obsahu napr. zmenou základu číselnej sústavy, zmenou kódu, zo zobrazenia v pevnej rádovej čiarke do zobrazenia v pohyblivej rádovej čiarke a naopak a pod.

prevod bodov do číslcového zobrazenia, digitalizácia bodov

odmeranie súradníc bodov dvojrozmernej predlohy digitalizátorom a ich prevod z analógového do číselného tvaru

prevodník, konvertor

zariadenie na prevod údajov z jedného typu pamäťového média na iný typ priamy vstup

vstup informácií do počítača alebo do systému pomocou pôvodných informácií, nachádzajúcich sa zvyčajne v jednotlivých dokladoch

prídavné zariadenie

zariadenie, ktoré rozširuje možnosti počítača

príprava podkladov na digitalizáciu

spracovanie predlôh a redakčná príprava predlôh pred vstupom údajov do digitalizátora

prírastkový číslcový systém

pracovný postup, pri ktorom sa všetky polohové hodnoty postupne vzťahujú z jedného bodu na nasledujúci bod

prírastkový súradnicový zapisovač

súradnicový zapisovač pracujúci na princípe digitálne vyjadrených súradnicových prírastkov

programovanie v absolútnych adresách

programovanie s použitím absolútnych adries

programové vybavenie počítača

vybavenie počítača programovacími jazykmi a ich kompilátormi, programami a podprogramami, prevádzkovým systémom, t. j. všetkým, čo v spojení s technickým vybavením (hardware) umožňuje prevádzku počítača

pseudokód

kód na vyjadrenie operácií počítača v pseudoinštrukciách

rámová značka

lícovacia značka na uľahčenie lícovania rozličných platní pri výrobe jednej mapy

rastrový súradnicový zapisovač

zariadenie využívajúce princíp sieťového snímania na veľmi kvalitné znázornenie (zobrazenie) spojitých a plošných javov v automatickom kartografickom systéme

register

pamäť počítača určená na prechodný záznam informácií spravidla jedného slova

register adries

register, ktorý preberá a uchováva adresu inštrukcie

registračný prístroj

prístroj, ktorý registruje údaje na pamäťové médium počítača

reprodukateľnosť

miera kolísania presnosti pri opakovaní totožných testov, pri rozličných postupoch, pri použití rozdielnych prístrojov, pri obsluhu prístrojov rôznymi

osobami, v rôznych inštitúciách, vo vhodných časových interyaloch, za rozličných podmienok aplikácie

riadiaca jednotka

a) jednotka počítača, ktorá spravuje chod celého počítača podľa inštrukcií programu; b) časť niektorej jednotky počítača, ktorá samostatne spravuje chod jednotky

rozkladač

zariadenie (počítací prvok) na rozklad vektora v polárnych súradniciach na dve vzájomne kolmé zložky v pravouhlých súradniciach

rozlišovacia schopnosť

miera schopnosti prístroja rozlíšiť alebo interpretovať dve takmer rovnaké hodnoty veličín

rozpoznávanie znakov

získovanie charakteristík prijatých znakov a ich zaraďovanie do vopred pripravených tried

rozvrh pamäti

pridelenie časti pamäti na programy, podprogramy, konštanty, údaje a pod.

ručná digitalizácia

digitalizácia ručne riadeným mechanizmom alebo prístrojom

ručné ovládanie

zvyčajne jedna alebo viac súčastí každého mechanizmu, ktoré zaistujú preloženie a vykonanie ručne vyvolaných príkazov

ručné riadenie

riadenie operácií človekom

rýchlosť kreslenia

rýchlosť pohybu kresliacej hlavice

samočinná kontrola

samočinné overovanie správnosti spracúvaných informácií alebo správnosti funkcie počítača

sentinel, označenie

symbol určujúci začiatok a koniec ľubovoľnej časti informácie, napr. poľa, bloku alebo pásky

sčítačka

zariadenie, na ktorého výstupe je zobrazený súčet čísel zobrazených na jeho vstupoch, alebo zariadenie, ktorého výstupná premena je váhovým súčtom vstupných premenných

schopnosť otáčania

schopnosť otáčania hlavice kresliaceho zariadenia do ľubovoľného smeru, ktorý umožňuje kresbu čiar konštantnej hrúbky pomocou rydla alebo optickej premietacej hlavice

skupina

súbor stôp použitých na osobitný cieľ, napr. záznam dekadického číselníka v sériovoparalelnom kóde

sledovací hrot

špeciálne upravená hlavica sledovača konštruovaná v tvare hrotu

sledovač čiar

zariadenie na zavedenie graficky danej čiarovej informácie do počítača

slučka

opakovanie skupiny inštrukcií v programe

snímač

vstupné zariadenie na snímanie znakov priamo z prispôsobených dokladov

snímač štítkov

zariadenie, ktoré číta (sníma) údaje zaznačené na štítkoch

snímanie

automatické snímanie obsahu dvojrozmiernej predlohy po pásach so súčasnou digitálnou registráciou jej svetlých a tmavých častí

snímanie znakov

metóda zhotovenia čitateľných podkladov fotoelektricky alebo stotožnením dvoch zodpovedajúcich znakov

snímať

kopírovať údaje z jednej pamäti do druhej, zvyčajne z vnútornej pamäti do vonkajšej alebo do pomocnej a naopak

spájací článok

prostriedky a pravidlá na spojenie konkrétnych častí systému na spracovanie údajov

spracovanie údajov

systematická postupnosť operácií s údajmi (zlučovanie, triedenie a pod.), pri ktorých sa zo súboru pôvodných údajov utvárajú ďalšie údaje

spriahnutý systém

a) vzťah, pri ktorom jedna jednotka riadi druhú bez zásahu človeka; b) vzťah na vyjadrenie schopnosti používateľa komunikovať s počítačom prostredníctvom jeho periférnych zariadení

stavebnicová výmenná jednotka

štandardná stavebnicová jednotka elektronického, prípadne iného zariadenia počítača spojená s ostatnými stavebnicovými jednotkami pomocou spojky stolový súradnicový zapisovač

súradnicový zapisovač, pri ktorom sa realizuje výstup na pevnej alebo na pohyblivej rovinnej doske

strojové médium

pamäťové médium, ktoré možno strojovo spracovať

strojový jazyk počítača

jazyk na napísanie inštrukcií v takej podobe, aby ich počítač mohol priamo čítať a vykonávať; jazyk priamo zrozumiteľný pre počítač

súbor

zbierka údajov organizovaná s istým zámerom alebo z istého hľadiska

súbor štítkov, súprava štítkov

zoraďené štítky, ktoré sa ďalej spoločne spracúvajú

súradnicový zapisovač

zariadenie na automatické zobrazenie fyzikálnych javov spravidla v závislosti od času; kresliaca podložka je zvyčajne prípevnená

súradnicový zapisovač vysokej presnosti

zariadenie na grafický záznam funkčnej závislosti premenných veličín v karteziánskych alebo iných súradniciach s presnosťou $\pm 0,05$ mm alebo vyššou

technické vybavenie počítača (hardware)

súhrn konštrukčných dielov a príslušných signálnych väzieb v počítači

technický čas

strojový čas na testovanie programu, opravy a preventívnu údržbu počítača vrátane času na testovanie počítača po oprave

terminály

zariadenia na obsluhu počítača, resp. na spojenie s počítačom pomocou diaľkového prenosu údajov

tlačová hlavica

výstupná hlavica na prenos zvolených znakov na podložku tlačou z výšky

trenie sledovacieho hrotu

odpor vynásacieho alebo sledovacieho hrotu pri jeho pohybe po podložke

údaje

akékoľvek údaje alebo informácie, ktoré sa spracúvajú počítačmi

univerzálna sledovacia hlavica

univerzálne kresliace, rycie a odsúvacie zariadenie automatických koordinátografov, súradnicových zapisovačov a digitalizátorov

univerzálny počítač

počítač schopný riešiť ľubovoľnú úlohu, ktorej algoritmus je známy

uzavretý cyklus, uzavretá slučka

slučka, z ktorej nie je naprogramovaný výstup, takže zakončenie musí byť mimoprogramové

uzavretý podprogram

podprogram, ktorý má tieto vlastnosti: a) je uložený oddelene od hlavného programu, b) v istom bode hlavného programu skoková inštrukcia preniesie riadenie na začiatok podprogramu; c) na konci podprogramu iná skoková inštrukcia preniesie riadenie naspäť na príslušný bod v hlavnom programe

vákuová prisávacia doska

súčasť stola súradnicového zapisovača alebo iného zobrazovacieho zariadenia, ktorá pomocou podtlaku pridržiava vykresľovanú podložku v pevnej polohe

voľnoosové rydlo

výstupné vyrývacie zariadenie, ktorého rycia hrana hrotu zostáva kolmá na smer vyrývania, čím zabezpečuje predpísanú hrúbku vyrývania

voľný chod

kreslenie hladkých plynulých kriviek tak, že zapamätanie jedného údajového bodu a jeho spracovanie sa realizuje počas vykreslenia predchádzajúceho bodu

vonkajší program

program utváraný pomocou prepínačov ovládacieho pultu alebo programu na diernej páske zavádzaný do počítača počas výpočtu po krokoch

vonkajšia pamäť

pamäť bez priamej účasti na spracovaní údajov v centrálnej jednotke počítača

vozik

posuvné zariadenie pohybujúce sa po vopred určenej dráhe, ktoré nesie záznamovú alebo vyrývaciu hlavicu, prípadne pero

vstup

a) jednotka počítača, ktorá slúži na vstup informácie do počítača; b) spô-

sob presunu informácií údajov vonkajšej pamäti do vnútornej operačnej pamäti počítača

vstupná klávesnica

zariadenie na vstup údajov do zariadenia na automatické spracovanie údajov alebo do počítača

vybavovací cyklus

časový interval potrebný na vybratie a uloženie informácie do pamäti

výber

proces uloženia údajov do pamäti alebo získavania údajov z pamäti

vyhľadávanie informácií

výber informácií podľa istých charakteristík a množiny uložených informácií napr. z knižnice, pamäti a pod.

vykladač

identifikovať záznamy vzhľadom na ich informačný obsah pri digitalizácii

výpočtová schéma

grafické znázornenie priebehu výpočtu

vyrovnávací pamäť

súbor pamäťových miest (buniek) zariadenia používaný na vyrovnávanie rozdielných rýchlostí prenosu údajov z jednej jednotky do druhej

výstup

presun informácie z vnútornej pamäti počítača do vonkajšej pamäti, resp. prídavného zariadenia (napr. tlačiarne)

vyvolanie, volanie

operácia, ktorá uvedie podprogram do činnosti; obsahuje určenie vstupných a výstupných podmienok podprogramu

zakladač

prístroj na porovnávanie, zaraďovanie a triedenie diernych štítkov

základný súbor

súbor základných údajov pri spracovaní údajov podľa programu

základňa, báza

základ ľubovoľnej sústavy vyjadrovania údajov

záložná pamäť

prídavná vnútorná pamäť, ktorá dopĺňa možnosti využitia operačnej pamäti

zapisovač

zariadenie, ktoré automaticky zaznačuje fyzikálne procesy v závislosti od času

zariadenie na kvantovanie, kvantovacie zariadenie

zariadenie, ktoré preberá hodnoty analógových veličín z meracieho prístroja a rozhoduje, do ktorého registra sa má analógová veličina umiestniť

zavádzací podprogram

podprogram, ktorý spolu s niekoľkými inštrukciami ručne vloženými do počítača z ovládacieho pultu uloží do počítača vstupné podprogramy, ktoré iba potom uložia vlastný program a spracované údaje

záznamové zariadenie

prístroj na spojitě registrovanie vzťahu medzi dvoma premennými, ktoré sa dajú vyjadriť slabými jednosmernými elektrickými impulzmi

združený štítok

dierny štítok, ktorý je kombináciou normálneho štítku a listiny (dokladu)
zhromažďovač, akumulátor

spočítavačka spojená s registrom tak, že k doterajšiemu obsahu sa môže pripočítať číslo a uchovávať súčet
zhustiť

založiť niekoľko údajových častí do jedného slova počítača s pevnou dĺžkou

zlučiteľnosť, kompatibilita

vlastnosť umožňujúca, aby počítač mohol prijímať a spracúvať údaje pripravené pre iný počítač bez prevodu alebo zmeny kódu

znak

symbol pre informáciu, napr. písmeno, interpunkčné znamienko a i.

zobrazovacia jednotka

zariadenie na vizuálne zobrazovanie údajov na obrazovke s možnosťou zásahu operátora do zobrazovania

zoznam adries, adresár

register, ktorý obsahuje adresy a ďalšie informácie o údajoch použitých pri operáciách počítača

ROZLIČNOSTI

Prešovská hradská vo frazeologickej jednotke

V tomto krátkom príspevku nastolíme a zodpovieme otázku, či výraz *mať hrdlo suché ako prešovská hradská* má nádej stať sa všeobecnejšie používanou frazeologickou jednotkou.

Uvedený výraz, obsahujúci živé prirovnanie žartovného rázu, pochádza zo známej novely Euda Zúbka Skrytý prameň a teraz vystúpil priam sugestívne vo filmovom podaní. V slovesnom východisku ho čítame v spomienkach tovariša Krištofa v tomto kontexte: *A keď idem popred krčmu a nōzdry mi poštekli pootvorenými dverami vychádzajúca dráždivo kyslastá vôňa vína, musím vynaložiť všetky sily, aby som nevstúpil dnu a už hneď odo dverí nezakričal ako volakedy: „Hej, Źofka, zvrtni sa, lebo hrdlo mám suché ako prešovská hradská!“*

Na Krištofovo suché hrdlo poukáže a nádejný frazeologizmus trocha dokreslí výrok nášho smädného tovariša, keď sa rozpamätával na dokončenie slávneho levočského oltára: *„Vtedy keď ho dokončil, bol som presvedčený, že majster je naň pyšný. Veď aj mal byť na čol ja by som to bol oslávil takým preplakovaním hrdla, že by sa na to roky spomínalo... Majster Pavol zachoval sa však ináč.“*

Výraz *mať hrdlo suché ako prešovská hradská* patrí svojou základ-

nou časťou (*hrdlo suché ako prešovská hradská*) medzi intenzitné prirovnania, ktorými sa s citovým zaujatím (expresívne) vyslovuje veľká miera dačoho; v našom prípade je to veľká miera vlastnosti poukazujúca na veľký smäd a nepriamo i túžbu zhasiť ho. — Toto intenzitné prirovnanie je veľmi názorné (každá hradská, nielen prešovská, býva v lete suchá) a okrem toho sa viaže na pamätnú udalosť zo života Krištofa, rezbárskeho tovariša. V prirovnaní je hádam i spomienková narážka na ten zlomový deň, keď tento mladý umelec — remeselník, prezývaný Šfuka, vstupoval v letnej spore od Prešova do krásneho mesta Levoče.

Ako vidieť, prirovnanie (*mať*) *hrdlo suché ako prešovská hradská* podáva sa a vstupuje do slovenského jazykového vedomia cez dobre známe literárne dielo, ktoré — dá sa povedať — žije už dnes naplno vo vedomí Slovákov aj cez filmovú realizáciu historickej povesti.

Zo skúsenosti vieme, že takéto prirovnania majú tendenciu rozšíriť sa a nadobudnúť ráz všeobecne používanej frazeologickej jednotky. (Pravdaže, neraz ostanú na úrovni lokálne obmedzeného výrazu.)

To je už vlastne v náznu odpoveď na ponúknutú otázku. — Prirovnanie (*mať*) *hrdlo suché ako prešovská hradská* je názorne hyperbolizujúce, žartovné a svojím odkazom na umelecký slovesný celok (prozaický aj dramatický) je dokladom toho, že literatúra nám môže pripomínať (fixovať) aj isté výrazy, najmä obrazné frazeologizmy, ktoré sme si z nej zapamätali (vybrali) a používaním sme ich urobili prvkami spisovnej slovenčiny. Aj tu sa overuje platnosť zistenia, že literatúra je vyhňa reči a zásobnica jazyka.

Frazeológia prenesená do príslušného jazyka z diel národnej slovesnosti svedčí, v akej miere slovesné umenie vstúpilo do kultúry a vedomia národa a ako výdatne v ňom žije.

Napokon ešte poznámka. Dakto by mohol povedať, prečo práve prešovská hradská má dostať výsadu „usadiť“ sa vo frazeologizme. Lahká odpoveď. Zato, lebo ju do nej a v nej vyzdvihlo známe literárne dielo so širokými interpretačnými, ale aj inšpiračnými fondmi, dielo mnohonásobne účinné.

Pravda, nemôžeme tvrdiť, že výraz (*mať*) *hrdlo suché ako prešovská hradská* naisto zovšeobecnie ako frazeologická jednotka a že sa bude v tejto funkcii používať. To ukáže budúcnosť. Cez tento príspevok sme nateraz chceli len upozorniť na situáciu, v akej sa rodia frazeologizmy. Spisovateľ vyberie výraz z danej situácie (alebo si ho podľa zaužívaných modelov utvorí) a ten sa potom cez literárne dielo môže dostať (zaradiť) do všeobecne používaného inventára spisovného jazyka. Nádejnú frazeologickú jednotku preskúša úzus. Ten ukáže, či je, nakrátko povedané, všeobecne komunikatívne účinná a životaschopná.

G. Horák

Krpáčovo

Výzvou „Kto vie, nech povie!“ zakončili v lanskom ročníku časopisu Krásy Slovenska (1972, č. 9, s. 429) článok o nejednotnom používaní názvu rekreačnej oblasti, ktorá sa buduje v oblasti Nízkyh Tatier západne od Táľov a ktorá sa nachádza v katastroch obcí Dolná Lehota a Horná Lehota (okr. Banská Bystrica).

Na staršej katastrálnej mape (s mierkou 1 : 2880) sa názvom *Krpáčovo* označujú lúky a pasienky v katastroch obidvoch uvedených obcí, rovnako ako na topografickej mape s mierkou 1 : 10 000. Táto podoba sa používa aj ako názov zastávky autobusov v cestovnom poriadku ČSAD (linka č. 09180). Na mapách s mierkou 1 : 25 000 a 1 : 50 000 je názov *Krpáčová*, Turistický sprievodca ČSSR [č. 48a: Nízke Tatry — západná časť, Bratislava 1965, s. 122] uvádza názov horárne *Krpáčová*. V zborníku Slovenskej muzeálnej spoločnosti (roč. 27—28, 1933—1934) sa použil názov hole *Krpáčovo*, z časopisu Krásy Slovenska [46, 1969, s. 243] máme názov *Krpáčova dolina*.

Otázkou sa zaoberala aj názvoslovná komisia pri Slovenskej správe geodézie a kartografie. Prijalo sa rozhodnutie ustáliť názov v podobe *Krpáčovo*, vychádzajúci z miestneho znenia *Krpáčovo* a prízerajúci na slovotvorné zákonitosti spisovného jazyka (*brucháč*, *hrbáč*, *vlasáč*, *krpáč* ...).

Názov *Krpáčovo* sa substantivizoval a skloňuje sa ako podstatné meno, teda z *Krpáčova*, ku *Krpáčovu*, na *Krpáčovo*, na *Krpáčove*, za *Krpáčovom*.

M. Majtán

Výslovnosť priezviska Allende

V spojitosti s tragickými čilskými udalosťami v poslednom čase čas-to počujeme v našich hromadných oznamovacích prostriedkoch, na verejných schôdzach i v súkromných rozhovoroch meno zavraždeného čilského prezidenta dr. Salvadora Allendeho. Jeho priezvisko vyslovuje skoro každý *Aljende*. Pozrime sa však bližšie, či táto výslovnosť vyhovuje pravidlám španielskej spisovnej výslovnosti, a či pôvodnú výslovnosť musíme v slovenčine meniť.

V španielčine sa dvojitém písmenom *ll* zaznačuje mäkká spoluhláska *l*, preto sa v španielskej abecede aj volá *eľe* na rozdiel od tvrdého *l*, ktoré sa píše s jedným *l* a volá sa *ele* (vyslov s tvrdým *l* — pozri Škultéty, J.: Gramatika španielčiny. Bratislava, SPN 1966, s. 7). Španielske slová *llorar* (plakať), *llama* (plameň) a *calle* (ulica) vyslovujeme ako ‚lorar‘, ‚lama‘, ‚kafe‘. O výslovnosti dvojitého *ll* Josef Dubský

vo svojom Španielsko-českom slovníku (Praha, SPN 1959) doslova hovorí, že sa vyslovuje „jako měkké l (nikoliv jako lj); v běžné řeči se blíží výslovnosti našeho j...“ (s. 726).

Odkiaľ teda pochádza výslovnosť *Aljende*?

Musíme si uvedomiť, že v spoluhláskovom systéme mnohých jazykov chýba mäkké *l*. Nepozná ho napr. čeština, maďarčina, ale ani mnohé západoeurópske jazyky. Z fonetiky vieme, že mäkčenie tvrdých spoluhlások artikulačne spočíva v tom, že s artikuláciou príslušnej tvrdej spoluhlásky splýva artikulácia spoluhlásky *j*, čiže splynutie tvrdej spoluhlásky s *j* dáva akustický dojem mäkkej spoluhlásky. Preto v tých jazykoch, kde nemajú spoluhlásku *l*, vyslovujú ju v cudzích slovách a menách tak, že ju rozkladajú na jej zložky, teda ako *lj*. Porovnaj napr. české znenie ukrajinského priezviska *Lutenko* ako *Ljutenko*. Výslovnostná podoba *Aljende* vznikla teda v jazykoch, kde chýba mäkké *l*. V slovenčine však mäkké *l* máme. Výslovnosť uvedeného priezviska nám teda nemôže robiť ťažkosti. Vyslovujeme ho správne ako *A l e n d e*.

Š. Horváth

Vlastenský a vlastenecký

Matica slovenská vydala zborník *K problematike slovenského romantizmu* (Martin 1973), v ktorom je aj príspevok *Básne Jonatana Dobroslava Čipku*. Spláca sa tým starý dlh jednému z menších básnikov štúrovskej generácie. V poznámkach editor opätovne uvádza, že jedna alebo druhá báseň tohto autora bola uverejnená „v Novom i starom vlasteneckom kalendári a Slovenskom pozorníku“ (tak je od s. 201 až po s. 223, spolu na 10 rôznych stranách). Titul kalendára sa tu reprodukuje chybné, lebo sa nemenoval *vlastenecký* ale *vlastenský kalendár*, a to je podstatný rozdiel. Sú to jednoducho dva pojmy, ktoré neslobodno zamieňať, aj keď podoba *vlastenský* zanikla a podoba *vlastenecký* je stále živá.

V 19. storočí, keď sa maďarskí šovinisti oháňali pojmi *haza* [vlast] a *hazai* [vlastenský, vlasti sa týkajúci], aj vtedajší slovenskí buditelia používali pojem *vlastenský* v tom istom zmysle ako Maďari svoj termín *hazai*. Vyjadrovali tým nielen to, že Uhorsko pokladajú za svoju vlasť, ale keď dávali prívlastok *vlastenský* na slovenský kalendár, jasne tým naznačovali, že v uhorskej „vlasti“ je slovenský kalendár takisto oprávnený ako maďarský. Zároveň tým protestovali proti maďarizátorskej megalománii, ktorá staré Uhorsko pokladala len za vlasť Maďarov a všetkých Nemaďarov — väčšinu obyvateľstva — pokladala len za „idegen népek“ [cudzie národy], alebo ich pohrdlivo

označovala pojmom „zsellérek“ (želiari, akoby z milosti trpení od „domácich pánov“ čiže Maďarov).

Pojem *vlastenský* sa nachádza presne v tomto význame aj v mojej nedávno vydanej knihe *O reč a národ* (Bratislava 1973), kde som ho v starých textoch z polovice 19. storočia ani nemohol inak prekladať, ak som chcel zachovať ich dobovú vernosť. Odporúčam v nadpisoch starých titulov nemeniť prídavné meno *vlastenský* na *vlastenecký* a termín *vlastenský* používať aj v terajších prekladoch starých textov ako výstižný ekvivalent vtedajšieho maďarského termínu *hazai*.

J. V. Ormis

O častici ako

Slovo *ako* sa v reči najčastejšie používa ako zámeno, a to ako opytovacie zámeno: *Ako sa máš?*, vzťažné zámeno: *Spytujem sa na to, ako sa máš*, neurčité zámeno: *Ako áno, ako nie, ale predsa sa dohodli*, vymedzovacie zámeno: *Ako inak som to mohol myslieť!* alebo v úlohe spojky: *Je vyšší ako ja. Vie, ako sa má správať* a pod. V Morfológii slovenského jazyka sa slovo *ako* uvádza aj ako častica s vytyčovacou, vysvetľovacou funkciou.

V hovorových prejavoch sa časticou *ako* uvádza výraz, ktorý podávať akoby váhal použiť. Vtedy má táto častica význam slova *vlastne* a jej ráz je výrazne slangový. Napríklad: *To nás tam ako röntgenovali... Potrebujete ten materiál? — Chceli by sme ho ako mať*. Takto časticu *ako* dnes veľmi často používa najmä naša mladšia generácia, pravdaže, nie iba v bežnom (neoficiálnom) dennom styku, kde sú prípustné aj slangové výrazy, ale aj v prejavoch, kde tzv. parazitné slová nijako nemožno tolerovať. Napríklad na skúške z pedagogiky nemožno odpovedať takto: *Makarenko a Krupská boli ako zakladateľmi...* Ani v teórii vyučovania odboru nie sú primerané vyjadrenia: *Keď vyučujeme ako podstatné mená... Ja sa musím viac venovať telesnej výchove, pretože nás — učiteľov — je tam ako menej... Pri tejto téme žiaci sú ako dosť pasívni...* a pod. Ani do jednej z uvedených viet častica *ako* nepatrí.

I keď pripustíme, že v prejavoch hovorového štýlu časticu *ako* nemožno kategoricky odmietať, lebo do nich prenikla a sem-tam sa využíva i v dialógoch postáv v dielach umeleckého štýlu, nesúhlasíme s tým, aby sa slangový prvok udomáčňoval v úradných prejavoch odborného alebo administratívneho štýlu. (Na nenáležité používanie častíc *ako* na rečový zlozvyk upozornila M. Pisárčiková v denníku *Práca* 27. 12. 1973, s. 3.)

Našu poznámku o častici *ako* adresujeme v prvom rade pedagógom,

pravda, nie iba učiteľom slovenského jazyka. Reč každého svojho učiteľa žiaci denne vnímajú a preberajú z nej vedno so správnymi výrazmi aj nekorektné, štylisticky neprimerané slová. Učiteľ si vždy musí uvedomovať aj štylistické vlastnosti jazykových prostriedkov.

V. Betáková

SPRÁVY A POSUDKY

Úspešný pokus o názvoslovný systém v telesnej výchove

[J. Chovan, *Názvoslovie telesných cvičení a ich triedenie*. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972, 360 strán]

Názvoslovie základnej telesnej výchovy sa popri chemickom názvosloví prvkov a zlúčenín už tradične uvádza ako typická ukážka terminologického systému, v ktorom sa jazykovými prostriedkami optimálne vyjadruje systém pojmov.

Takto sa nám dostala ešte v školských časoch do vedomia základná telovýchovná terminológia, ktorú v minulom storočí vypracoval priekopník telovýchovného hnutia v Čechách Miroslav Tyrš. Lenže toto Tyršovo dedičstvo zasahovalo iba malý výsek terminológie telesných cvičení — prostné cvičenia. S rozvojom telesnej výchovy v ostatných desaťročiach rozmáhala sa aj terminológia, pravda, nie rovnomerne a žiadaným smerom. Vývin terminológie i systému cvikov bolo treba usmerňovať. Viaceré pokusy o zásadnejšie riešenie tohto problému ostali zväčša iba pokusmi, budovali na starom základe, alebo zasahovali iba menšie odvetvie telesnej výchovy. (Takým pokusom bol aj slovníček *Telovýchovná terminológia, Lhká atletika, Lyžiarstvo*, ktorý bol výsledkom spolupráce odborníkov s pracovníkmi Jazykovedného ústavu a vyšiel vo Vydavateľstve SAV v r. 1958.)

Zjednotená telesná výchova bola by pri riešení terminologických otázok vyžadovala jednotný premyslený postup všetkých odborníkov v telovýchove, a to nielen teoretických pracovníkov, ale aj cvičiteľov, trénerov a iných záujemcov.

Túto požiadavku si uvedomoval aj autor posudzovanej publikácie, keď sa pri jej zostavovaní usiloval vykonať čo najviac, aby svojím podielom pomohol pri riešení uvedených problémov.

Kniha obsahuje systematicky usporiadaný súhrn telesných cvičení. Systematická časť tvorí jadro tejto rozsiahlej publikácie. Prehľadnosť systému zdôrazňuje grafická úprava knihy. Základné systematické členenie cvikov

je naznačené na začiatku každej skupiny cvikov v osobitnej schéme. Slovné opisy cvikov vhodne dopĺňa primeraný počet fotografií a kresieb.

V úvodných kapitolách autor načrtáva vývin telovýchovnej terminológie u nás, naznačuje základné typy termínov a podrobne osvetľuje a zdôrazňuje svoj metodický postup. V knihe autor zhrnul výsledky svojho dlhoročného úsilia o presadenie modernej koncepcie triedenia telesných cvičení a zladenie systému cvikov s názvoslovným systémom.

Pri triedení telesných cvičení vychádza autor od základných (najjednoduchších) cvikov a cez zložitejšie dochádza až k vrcholovým cvičeniam. Počet cvikov počas vývinu telesnej výchovy však vzrástol natoľko, že autor mohol do svojho systému zaradiť z každého cvičebného odvetvia iba základné cviky a k nim postupne pridáva cvičenia, ktoré sa o ne opierajú.

Za najjednoduchšie pokladá autor cviky častí tela. Tie sú základom, na ktorom je vybudovaný celý systém. Na ne nadväzujú cviky celého tela, k nim sa pričleňujú cvičenia s náčiním, lokomočné cvičenia (pri ktorých cvičenec mení miesto) a napokon cvičenia so spolupúčencami. Toto triedenie umožňuje autorovi sústrediť pod spoločnú „strechu“ cvičenia, ktoré sa vyskytujú vo viacerých telovýchovných disciplínach (tým sa dosahuje žiadaný jednotný prístup k hodnoteniu cvikov aj k ich pomenovaniu). Napr. v skupine lokomočných cvičení sa preberajú ako osobitná trieda skoky. Podľa svojich špecifických znakov sú v nej zahrnuté skoky z prostných cvičení, ľahkoatletické skoky, skoky v plávaní, v lyžovaní, na náradí, v turistike atď.

Autorova veľká zásluha je teda jednak vo vecnom spresnení a zdokonalení systému a jednak v jeho úsilí čo najadekvátnejšie vyjadriť tento systém súborom presných, jednoznačných a zrozumiteľných termínov.

V telovýchovnej terminológii je ešte o dôvod viac na to, aby sa prizeralo na maximálnu zrozumiteľnosť a stručnosť termínov. Mnohé termíny sa totiž často podávajú prijímateľovi v ústnej podobe ako príkazy na vykonanie istého pohybu alebo celého sledu pohybov.

Zrozumiteľnosť sa dosahuje tvorením takeého súboru termínov, pri ktorých už derivačný základ alebo výsledná podoba naznačuje význam a ktorých usporiadanie v názvoslovnom systéme umožňuje rýchle pochopenie a zapamätanie i zložitejšieho viacslovného termínu.

Na orientáciu načrtneme iba niektoré základné typy termínov zodpovedajúcich uvedeným požiadavkám.

V telovýchovnej terminológii je bežným prostriedkom na pomenovanie základných cvikov slovesný neurčitok. Napr. na označenie všeobecného pohybu končatín je to infinitív potenciálnych slovies „pažiť“, „nožiť“. Konkrétny pohyb končatiny sa vyjadrí pridaním predpony s presným, pevne ustáleným významom, udávajúcim smer pohybu končatiny: *u-pažiť*, *vz-pažiť*, *za-nožiť*. Predpony si svoj ustálený, pevný význam ponechávajú aj v spojení s menným základom: *vzpor*, *roznožný*, *zákmih* atď.

Popri infinitíve využívaným typom pomenovania cvikov je dejové substantívum, najmä v bezpríponovej, často jednoslabičnej podobe: *tah*, *sed*, *vis*, *klon*, *kmit*, *zraz*, *vzpor*, *vzťah*, *zhyb*, *strih*, *podpor*, *toč*, *hod*, *prevrat*, *vrh* a mnoho iných. Niektoré z nich (*vzťah*, *strih*, *prevrat*, *zraz*) sú terminologizované slová so všeobecným významom.

V druhových názvoch telesných cvičení sa dobre uplatňujú prídavné

mená a príslovky naznačujúce spôsob realizácie cviku. Také sú napr. prídavné mená *úkročný, spätný, znožný, rozkročný*, príslovky typu *upažmo, skrčmo, klačmo, drepmo, sedmo, ležmo, schyľmo, závesom, strihom, premetom, prekotom, kotúľom*. Podobne prídavné mená a príslovky naznačujúce účasť končatin pri realizácii cviku: *jednoručný, obojručný, súnožný, striedavonožný, obojručne, jednoručne, striedavoručne, súručne* ap.

Kombináciou základných termínov a atribútov vzniká systém názvov. Prídáváním atribútov sa zužuje a spresňuje všeobecný pojem, musí sa však dodržiavať ich systematické priradovanie, napr.

sed; sed roznožný; sed roznožný pokrčmo

stoj; stoj rozkročný; stoj rozkročný pravou vpred; stoj rozkročný pravou vpred privrátené

skok; skok do diaľky; skok do diaľky s rozbehom

vis; vis vznesmo; vis vznesmo vpred; vis vznesmo vpredu roznožene

prekážkovú beh; prekážkový beh na štýl; prekážkový beh na štýl uvoľnene

Autor zaradil do systému niektoré nové názvy cvikov, ktoré sa doteraz nepoužívali, a naznačil spôsob ďalšieho obohacovania a spresňovania terminológie: podľa termínu *vzpažiť* obdobný cvik nohami pomenoval *vznožiť* (v gymnastike).

Podľa modelu *stoj spätný* utvoril termín *stoj rozpätý*. Termíny tohto typu nemajú síce oporu v základnom slovesnom výraze, ale do systému zapadajú presne.

Doteraz používaný termín *kmih vpravo (vľavo)* autor navrhuje upraviť na *úkmih vpravo (vľavo)*, aby dostal úplný rad: *predkmih, zákkmih, úkmih* (doteraz sa používali iba termíny *predkmih* a *zákkmih*), analogicky podľa radu *predklon — záklon — úklon*.

Autor opätovne upozorňuje, že treba dôsledne rozlišovať *chmat* (spôsob zachytenia náčinia) a *hmat* (zmysel). Hoci sa termín *chmat* vyskytuje už dávnejšie aj v príručkách iných autorov, v praxi sa stále chybné používa termín *hmat*. V tejto súvislosti bolo by sa žiadalo na rozlíšenie spomenúť ešte aj termín *chvat* a upozorniť na jeho význam (v zápasení). Ďalej sa zmieňuje o rozdiely vo význame termínov *obrat* (okolo osi cvičenca) a *otočenie* (os je mimo cvičenca) a pri jednotlivých druhoch obrátov zdôrazňuje, že celým obratom treba rozumieť obrátenie o 360°, polobrat o 180° a štvrtobrat o 90° (a nie o 180°, 90° a 45°, ako sa myslelo donedávna). Autor upozorňuje, že termín *výskok* sa v terminológii športových hier používa nesprávne. Prihrávka „vo výskoku“ má správne byť *prihrávka v skoku*, lebo *výskok* je skok nahor (na vyššie položenú podložku, napr. *výskok na koňa*; opak je *zoskok*).

V súlade so spisovnou normou používa autor v športovej gymnastike termíny *veltoč* (nespr. *veletoč*) a *bradlá s nerovnakou (rovnakou) výškou žrde* namiesto donedávna používaných nenáležitých termínov *bradlá o nerovnakej (rovnakej) výške žrde*.

Málo zrozumiteľný termín *úpoly* nahradil autor termínom *odpory*. Označujú sa ním cviky, pri ktorých sa prekonáva odpor živej sily.

Autorov prístup k vymedzenej látke, t. j. k samému triedeniu i k terminologickým otázkam, je skutočne zodpovedný.

Škoda, že sa publikácii s takým zameraním a s takým širokým dosahom nevenovala ešte väčšia pozornosť pri redakčnom spracovaní.

Neteší totiž predstava, že budúci učitelia telesnej výchovy budú podľa tejto učebnice nacvičovať so žiakmi hry „pre“ bystrenie zraku (307), „pre“ bystrenie čuchu (308), „pre“ bystrenie chute (!) (308) alebo že budú budúcim mladým hokejistom vysvetľovať, že „pre premiestňovanie“ používame korčule [331] (správne: hry na bystrenie alebo zbystrovanie zraku...; na bystrenie chuti; na premiestňovanie používame korčule). Pohotovým zásahom upravovateľa sa mohlo „strkanie“ (214) opraviť na *socanie* (*sácanie*), „dosahovanie“ na listy stromov (217) sa mohlo opraviť na *dočahovanie*...; „hyzdiť“ (25) na *špatiť*, „povaliť“ súpera (303) na *zvaliť súpera*.

Je trochu nepríjemné, keď publikácia, v ktorej sa na viacerých miestach podčiarkuje dôležitosť presného vyjadrovania, má aj takéto formulácie: ...*vykonávame v podstate zhodný charakter vymrštenia nôh*... (148); *deti a ženy môžu dostať väčšie priblíženie k vodorovnej polohe* (58); *dokiaľ sa rozsah obrátov v tomto „poňatí zaužíja“* (136); *hráč so zaviazanými očami „očucháva päť potravín“* (308). Nejde ani o to, že dva prvé príklady svedčia o akomsi křčovitom verbalizme, že v tretej ukážke malo byť „*dokiaľ*“ sa ... *v tomto chápaní zaužíva*“, že „očuchávať“ je *ovoniavať* a že látkové mená nemôžu byť počítanými predmetmi (nie „päť potravín“, ale *päť druhov potravín*); viacej nás trápi, že aj hodnoty, ktoré do knihy vložil autor, aj čas (a zrak), ktorý svojej práci obetujú redaktori, upravovatelia, korektori, vychádzajú akosi nazmar, že sa nám len zriedkakedy podarí vydať bezchybnú reprezentatívnu publikáciu.

A nebyť uvedených nedostatkov, posudzovaná publikácia by si tento prívlastok skutočne bola zaslúžila.

V. Slivková

Príručka slovenského pravopisu pre školy

Jedenásť vydaní Pravidiel slovenského pravopisu zreteľne svedčí o nepreštajnej a širokej potrebe takýchto základných jazykových príručiek. Vždy sa však pociťovalo, že samy Pravidlá slovenského pravopisu nemožno využívať v základnej škole ako učebnú pomôcku. Až teraz sa dostáva žiakom do rúk *Príručka slovenského pravopisu pre školy* (ďalej len *Príručka*) od J. Oravca a V. Lacu (Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973; náklad 300 000 exemplárov!). Pravda, treba povedať, že je to vlastne príručka slovenského jazyka so zvýšeným zreteľom na pravopisné otázky. Škoda, že sa nevyužila príležitosť pomenovať príručku takéhoto rázu v súlade s jej obsahom. V tom — podobne ako aj pri viacerých problémoch a formuláciách — sa prejavila závislosť *Príručky* od Pravidiel slovenského pravopisu.

Po stručnom úvode do hláskoslovía sa ako prvá väčšia časť uvádza písanie samohlások, dvojhlások a spoluhlások. Hneď na začiatku sa spracúva pravopis *i* — *y*. Po novom sa tu pristupuje k tzv. vybraným slovám. V osobitnom stĺpci sa uvádzajú základné vybrané slová príslušnej skupiny (napr. po *s*: *syn*, *syr*, *sýty*, *sypať*, *syčať* — s. 14—15), k nim sa vo vedľajšom stĺpci uvádzajú bež-

nejšie odvodené slová. Až za nimi nasledujú zriedkavejšie vybrané slová a ich odvodeniny (po s: *sýkorka, syseľ, -sychať, sychravý* a ich odvodeniny). Autor tejto časti v úsilí o uľahčenie tohto učiva uplatnil výsledky kvantitatívneho výskumu slovenčiny. Zdá sa, že aj to je jedna z ciest, ako pomôcť pri zvládnutí tohto pravopisného „strašiaka“. Celkovo sa však v tejto kapitole výklad jednotlivých javov rozširuje o nepotrebné fonetické poučenia (poučky o tvorení jednotlivých hlások), čím Príručka zabieha ešte ďalej od vlastnej pravopisnej problematiky, ako je to v Pravidlách.

Po charakteristike výslovnosti a písania niektorých samostatných samohlások a dvojhlások, príp. skupín hlások sa autor venuje rytmickému zákonu a výnimkám z neho. Zamyslieť sa treba nad konštatovaním, že oslabené vedomie rytmického zákona sa prejavuje najmä tam, kde je jedným z dvoch nositeľov slabičnosti dvojhláska. Za krajný prípad kodifikovaného, dovoleného narušania rytmického zákona pokladá autor typ *vtáči* (28). Zložené slová, v ktorých sa vyskytujú dve dĺžky za sebou, pokladá iba za zdanlivé porušovanie rytmického zákona (28). Pravda, tieto výklady majú už viacej platnosť pre fonológiu ako pre pravopis, no i tak sú výrazom úsilia o odstupňovanie závažnosti rytmického zákona a výnimiek z neho pre pravopis. Podkapitolu o kvantite dopĺňa poučenie o dĺžke a jej zmenách pri niektorých spôsoboch odvodzovania slov (najmä podstatných mien) a pri istých tvaroch (príčastiach) a v cudzích slovách.

Po krátkej podkapitole o písaní spoluhlások (s. 36–42) nasleduje časť nazvaná *Výslovnosť a písanie spoluhlások v susedstve iných spoluhlások* (42 n.). Tu sa rozoberajú také závažné otázky, ako je spodobovanie spoluhlások, písanie predpón a rozdeľovanie slov. Je správne, že sa tu najviac pozornosti venuje tým prípadom, v ktorých sa pravopis odlišuje od výslovnosti.

Ďalšia kapitola obsahuje pravopisne náročnú problematiku písania vlastných mien. Vecne tu pochopiteľne nemohol autor uviesť veľa novostí. O to pozoruhodnejšie je jeho úsilie sprístupniť celý tento problém formou rozličných schém, zreteľnejšie vyzdvihujúcich ten člen viacсловného vlastného mena, ktorý robí z celého výrazu vlastné meno. Príručka zachytáva celkovo najnovší stav v písaní vlastných mien, hoci sa už medzitým vyskytli aj isté novšie jednotlivosti, ktoré sa odporúčajú písať ináč (s. 59: *Ministerstvo dopravy* — v jazykovej poznámke Práce sa odporúčalo písať: *Federálne ministerstvo dopravy*). Podobne ako sa uviedlo pri skratkách, že skratka je vždy súčasťou grafického, nie zvukového obrazu slova (68), mohlo sa podobné konštatovanie uviesť aj pri značkách (62 n.), aby aj tu bolo jasné, prečo sa píše *MDD*, keď ide o Medzinárodný „deň detí“.

Pravopisné problémy z oblasti tvorenia slov sa čiastočne už uviedli v spomínaných kapitolách, no autor im venuje aj menšiu samostatnú kapitolu. Všíma si tu najmä niektoré problémy z odvodzovania substantív, prídavných mien a prísloviek.

Oveľa viac miesta sa tu venuje pravopisnej problematike z tvaroslovia (vyše 60 strán). Pravdaže, ani tu nejde len o pravopisnú kodifikáciu. Ide v prvom rade o morfológické normy a ich kodifikovanie a až v druhom rade aj o pravopis. Zo skloňovania substantív tu spomenieme iba niekoľko zaujímavejších miest: vypadávanie, resp. ponechávanie *-e, -o* pri skloňovaní do-

málich i cudzích priezvisk, prípony 1. pádu mužských životných substantív v množnom čísle, prípona *-ami* vo vzore *chlap*, 2. pád singuláru pri vzore *dub* (z roka na rok — *toho roku*), pozitívne rozlišovanie vzorov *dlaň* a *kosť* (vzor *kosť*: feminína zakončené na *c, s, p, v, st* okrem počítateľných vecí; všeobecne: tie, ktoré majú bežne len jednotné číslo — s. 88). S ohľadom na zacielenie knižky možno zapochybovať o vhodnosti toho, že sa do kapitoly o skloňovaní feminín zaradil oddiel pod názvom *Druhý pád vzorov žena, ulica, mesto, srdce* (83). Systémové odôvodnenie je síce zreteľné, sám autor uvádza, že tieto vzory tvoria genitív plurálu rovnako, no práve pre učebnicovú povahu diela sa mohol tento fakt riešiť ináč, napr. odkazom pri vzoroch *mesto* a *srdce* na poučky pri vzoroch *žena* a *ulica*. Kapitolkou uzatvára pomerne podrobný výklad o ohýbaní cudzích a prevzatých podstatných mien (všeobecných i vlastných).

Pravopisnú a gramatickú časť diela, ktorej autorom je J. Oravec, uzaviera kapitola o interpunkcii. Podobne ako pri zámenách, predložkách a skloňovaní substantív využil autor aj tu nielen doterajšie poznatky z Pravidiel slovenského pravopisu a ďalších všeobecnejších a monografických prác, ale aj vlastné výskumy.

Druhú, oveľa rozsiahlejšiu časť Príručky tvorí slovník (autor V. Laca). Nejde iba o pravopisný slovník, pretože veľmi mnohé slová (najmä cudzieho pôvodu, ale aj zriedkavejšie domáce slová) sa vysvetľujú bežnejšími synonymnými slovami alebo výrazmi. Okrem toho sa ohybné slová podrobne gramaticky charakterizujú, v mnohých prípadoch dokonca podrobnejšie ako v Slovníku slovenského jazyka. Ak sa v SSJ zvyčajne uvádza okrem základného tvaru substantíva ešte genitív, príp. aj lokál singuláru a nominatív plurálu, v tomto slovníku pri tých slovách, ktoré majú isté nepravidelnosti, resp. osobitosti, uvádzajú sa aj ďalšie tvary, napr. pri mužských substantívach tvar 7. pádu plurálu (ak sú pochybnosti, či má byť prípona *-mi*, alebo *-ami*). Nazdávame sa, že z tohto hľadiska je aj slovníková časť knižky dobrou pomôckou pre školskú prax. Zachytáva totiž najnovší stav nielen v pravopise, ale aj v gramatických významoch slov. Chybné slová sa v slovníku neuvádzajú. Pravdaže, slovníková časť mohla byť so zreteľom na prvotné určenie diela stručnejšia. Slová, ktoré nie sú nijakým pravopisným problémom (*iheľnica, lavica* a pod.), mohli zo slovníka vypadnúť. Menej by tu rozhodne znamenalo viac. Isté pochybnosti vzbudzuje aj spracovanie väzieb, napr. pri prevzatých slovesách *abdikovať na dačo* (s. 165), *rezignovať na dačo* (s. 449); primeranejšie a logickejšie (so zreteľom na význam týchto sloves) sú väzby s genitívom: *abdikovať z niečoho, rezignovať z niečoho*.

Ako príručka poslúži jazykovej kultúre? Predpokladáme, že jej prínos možno očakávať najmä z týchto dvoch dôvodov: 1. Autori nevyneli ani jednu možnosť, aby v súvislosti s hocijakou otázkou neupozornili na skutočne sa vyskytujúce, no aj na možné chyby. Vhodne využili všetko, čo sa doteraz na zlepšenie úrovne jazykovej praxe u nás vykonalo. Ich práca je teda veľmi aktuálna, lebo dáva odpovede aj na tie sporné otázky, ktoré sa v jazykovej praxi vyskytli až v súčasnosti. 2. Okrem vlastného obsahu treba rátať ako s pozitívnym faktorom aj s masovým rozšírením Príručky.

Príručka slovenského pravopisu pre školy nemožno vidieť v protiklade s Pravidlami slovenského pravopisu. V oboch prípadoch ide o zachytenie

tej istej kodifikácie spisovnej slovenčiny. Príručka chce na rozdiel od Pravidiel podať isté javy trochu prehľadnejšie, názornejšie, tak, aby boli príslušné poučky prijateľné vnímaniu školskej mládeže. Isté kroky v tomto smere Príručka naozaj urobila. Či bude celkom úspešná, to ukáže až prax. Predpoklady na to má.

J. Mlacek

SPYTOVALI STE SA

Poznámka o pasíve. — Z listu Ondreja Krpca vyberáme otázku, či sa v spisovnej slovenčine správne používa pasívum *Závod je budovaný troma podnikmi*. Kritizuje takéto vety a odvoláva sa aj na mienku prof. Jána Stanislava (Dejiny slovenského jazyka IV, Syntax 1, 1973): — „V slovenčine ťažko hľadáme príklad s opisnou pasívnou väzbou“ (s. 106). — „V krásnej literatúre ťažko hľadáme takéto doklady, lebo je to štylistický prostriedok právnej a úradnej reči“ (s. 403).

Položená otázka je vážna a dosť zložitá. Najprv treba konštatovať, že vety typu *Závod je budovaný troma podnikmi* sú v spisovnej slovenčine gramaticky správne, hoci v nárečiach sú veľmi zriedkavé. Syntax spisovnej slovenčiny však posudzovať podľa stavu v nárečiach nie je vedecky správne: spisovná reč má iné funkcie ako nárečia, a preto má aj inú, zložitejšiu štruktúru. To sa týka aj viet s pasívnou konštrukciou, ktoré sa v spisovnej reči používajú oveľa častejšie než v nárečiach. Okrem toho ide tu aj o inú gramatickú stavbu.

V spisovnej slovenčine sa totiž využívajú aj tzv. zložené pasívne tvary nedokonavých slovies, ktorými sa vyjadruje činnosť, napr.: *je písaný, bol stavaný, bude maľovaný, môže byť chválený*... Pravda, tieto pasívne tvary nedokonavých slovies sa používajú takmer výlučne iba v odbornom štýle. Inde sú veľmi nápadné a vlastne ani nie správne použité.

A práve v odborných textoch sa používajú aj pasívne vety, v ktorých sa vyslovuje nielen zásah deja [patiens deja] v gramatickom podmete vety [*závod je budovaný*]), ale aj činiteľ deja [agens deja]: *Závod je budovaný troma podnikmi*. Uvedieme niekoľko príkladov:

Dovezené zvieratá sa pásli v tých istých miestach ako ostatné domáce zvieratá z obce a boli aj rovnako napádané kliešťami. (Blaškovič) — *Avšak uvoľnené vírusové častice nie sú pohlcované len vnímavými bunkami, v ktorých sa vírus rozmnožuje...* (Blaškovič) — *Hovorili sme, že vzťahová analýza je určená kategóriou vzťahu.* (Filkorn) — *Konečné žiarenie býva absorbované aj atómami, a tak sa ich elektróny dostávajú do vyšších energetických stavov a znemožňujú nivelizačné procesy entropie.* (Filkorn)

Pravda, výhody pasívnych konštrukcií netreba preceňovať a ospravedlňovať vždy ani vtedy, keď ide o odborný text. Aspoň dva príklady, pri ktorých aktívnu konštrukciu pokladáme za vhodnejšiu, lebo text nestráca ani presnosť, ani zrozumiteľnosť a je prirodzenejší:

Dážďovky sú zas požierané ošpanými pri rytí zeme — proti aktívnej konštrukcii Ošpané zas požierajú dážďovky pri rytí zeme. Alebo: Medzi najmenšie živočíšne vírusy patrí vírus japonského zápalu mozgu, ktorý je prenášaný komármi — proti: Medzi najmenšie živočíšne vírusy patrí vírus japonského zápalu mozgu, ktorý prenášajú komáre.

Na záver opakujeme, že pasívne vety typu *Závod je budovaný troma podnikmi* sú gramaticky správne, ale používajú sa iba v odbornom štýle súčasnej spisovnej slovenčiny. V iných štýloch sú neprimerané, a nemajú sa teda používať ako neutrálny prostriedok.

J. Ružička

Priezviská typu Kovačech. — K. J. z Bratislavy: „Manžel istej občianky sa volá *Kovačech*. Domnievam sa, že manželka by nemala pripájať k manželovmu menu príponu *-ová*, lebo priezvisko *Kovačech*, podľa môjho názoru, je genitívna forma od nominatívneho základu *Kováč*, teda ide o skrátenie priezviska *Kováčových*, ako to býva aj v iných priezviskách, napr. *Jankech*, *Balažoviech* a pod.“

V hovorovej reči sa od vlastných mien mužského rodu tvoria príponou *-ovie* privlastňovacie prídavné mená (posesíva), ktoré vyjadrujú príslušnosť k rodine. Napr. *Mrázik — Mrázikovie*, *Daniel — Danielovie*, *Kalina — Kalinovie*, *Mihálek — Mihálikovie*. Tieto rodinné privlastňovacie prídavné mená sa v minulosti stali základom mnohých priezvisk, napr. *Jakubovie*, *Matejovie*. Priezviská tohto typu sa vyznačujú tým, že sa neskloňujú a že aj v ženskom rode sa používajú bez prípony *-ová*, teda v podobe (*Anna*) *Jakubovie*, (*Elena*) *Matejovie*.

Podobne sa v ľudovej reči tvorili rodinné privlastňovacie prídavné mená (rodinné posesíva) typu *Balažoviech*, *Jakuboviech*, *Mišových*, *Jankech*, ktoré sa takisto stali základom priezvisk. Hoci takýchto priezvisk nie je na Slovensku veľa, vzniká problém, či ich v spisovnom jazyku skloňovať a či od nich tvoriť ženské priezviská príponou *-ová*. Keďže ide pôvodne o posesíva, nemali by sa skloňovať a aj v ženskom rode by sa mala používať podoba bez prípony *-ová*, ako je to pri priezviskách typu *Matejovie*. V súčasnosti sa však pri priezviskách typu *Balažoviech* stráca ich posesívny pôvod a vo vedomí používateľov jazyka sa zaraďujú k iným priezviskám zakončeným na *-ch*, napr. *Bolebruch*, *Rauch*. Preto sa priezviská typu *Balažoviech*, *Jankech* pravidelne skloňujú podľa vzoru chlap: 2. a 4. p. *Balažoviecha*, *Jankecha*, 3. a 6. p. *Balažoviechovi*, *Jankechovi*, 7. p. s *Balažoviechom*, s *Jankechom*. Ženské priezviská od mužských priezvisk typu *Balažoviech*, *Jankech* majú náležitú podobu s príponou *-ová*, teda *Balažoviechová*, *Jankechová*. Podľa toho aj mužské priezvisko *Kovačech* sa pravidelne skloňuje podľa vzoru chlap, teda 2. a 4. p. *Kovačecha*, 3. a 6. p. *Kovačechovi*, 7. p. s *Kovačechom*, a príslušné ženské priezvisko má podobu *Kovačechová*.

Napokon možno pripomenúť, že otázkou skloňovania mužských priezvisk typu *Mihálek*, *Mišových* a tvorením príslušných ženských priezvisk sa zaoberal E. Tvrdoň v časopise *Slovenská reč* (25, 1960, s. 377—378).

Zhrňame: V spisovnej slovenčine mužské priezviská zakončené na *-ch*, ktoré majú posesívny pôvod, sa pravidelne skloňujú podľa vzoru chlap, napr. *Kovačech*, *Kovačecha*, *Kovačechovi* atd., a príslušné ženské priezviská sa tvoria príponou *-ová*, teda *Kovačechová*.

M. Považaj

Ovruč, z Ovruča, alebo z Ovruče? — V novembri 1973 uplynulo tridsať rokov od smrti hrdinu Sovietskeho zväzu kapitána Jána Nálepku. V tejto súvislosti sa v dennej tlači spomínalo mesto Ovruč, ktoré Ján Nálepka oslobodzoval. Z dokladov, ktoré sme vypísali zo štyroch celoslovenských denníkov, vidíme, že sa miestne meno *Ovruč* skloňovalo ako substantívum ženského rodu:

Kolchoz neďaleko Ovruče nesie meno Jána Nálepku. — ...v prvý deň fašistickej okupácie Ovruče Nemci popravili 571 ľudí... (Pravda, 16. 11. 1973, s. 3). — Sedemnásť rán vyhasilo jeho mladý život, pochovali ho 19. novembra 1943, dva dni po oslobodení Ovruče (Práca, 16. 11. 1973, s. 5). — ...zničiť nepriateľskú posádku, strážiaca most na rieke Noryň, južne od Ovruče (Roľnícke noviny, 16. 11. 1973, s. 8). — Spolubojovníci, ktorí sa stiahli dozadu, sa to dozvedeli ráno v dedinke asi 7 kilometrov od Ovruče (Smena na nedeľu, 16. 11. 1973, s. 7).

Slovník slovenského jazyka VI kodifikuje miestne meno *Ovruč* ako substantívum mužského rodu: *Ovruč, -a* (s. 289). Poznamenávame, že aj v ukrajínčine sa substantívum *Ovruč* pokladá za substantívum mužského rodu.

Ovruč bol do roku 1667 mestom... (Ukrajinská radjanská encyklopedija, Kyjev, AV USSR 1962, s. 252).

V citovaných slovenských denníkoch sa miestne meno *Ovruč* pokladalo za substantívum ženského rodu pravdepodobne z viacerých príčin. Jednou z nich mohla byť analógia so všeobecným substantívom *obruč*, ktoré je v spisovnej slovenčine ženského rodu a skloňuje sa podľa vzoru *dlaň: (z) obruče*.

Miestne meno *Ovruč* treba v spisovnej slovenčine pokladať za substantívum mužského rodu. Skloňuje sa podľa vzoru *stroj: (do) Ovruča, (k) Ovruču, (pred) Ovruč, (v) Ovruči, (za) Ovručom*.

Deriváty z miestneho mena *Ovruč* majú v spisovnej slovenčine tieto podoby: *Ovručan, Ovručanka, ovručský*. *Ovručania* a *Ovručanky* sú teda obyvatelia *Ovruča*.
J. Jacko

Kojšovská hoľa, nie Kojšova hoľa. — Súdružka V. Filčáková zo Zlatej Idky nám napísala, že v mnohých turistických a iných propagačných materiáloch sa vrch *Kojšovská hoľa*, nachádzajúci sa v najvýchodnejšej časti Slovenského rudonoria a neďaleko jej obce, uvádza nesprávne ako *Kojšova hoľa*.

Názov vrchu *Kojšovská hoľa* je utvorený od názvu obce *Kojšov* podľa zákonitostí nášho spisovného jazyka. Takto ho uvádza nielen Slovník slovenského jazyka (VI, s. 277), ale aj základná turistická príručka *Turistický sprievodca CSSR* (zv. 51, Slovenské rudohorie, východná časť, s. 189). Od názvu obce sa nemohol vytvoriť názov *Kojšova hoľa*; takto sa totiž tvoria iba zemepisné názvy z osobných mien.

Názov obce *Kojšov* a ďalšie zemepisné názvy *Kojšov grunt, Kojšova rata, Kojšovka* z Krušetnice (okr. D. Kubín), *Kojšová* zo Strečna (okr. Žilina) vznikli z osobného mena *Kojš*. Názov obce *Kojšov* je doložený od 14. storočia (1368 *villa Kois*, 1375 *Koysfalua*, t. j. *Kojšova dedina, Kojšov*). Názov *Kojšova hoľa*, utvorený akoby z osobného mena *Kojš*, by teda nebol nemožný, ale spomínaný vrch sa naozaj volá *Kojšovská hoľa* a bol už utvorený z názvu obce.
M. Majtán

NAPÍSAĽI STE NÁM

Ešte pár poznámok o chove noriek

V príspevku *Čo je to kozkovanie* (Kultúra slova, 6, 1972, s. 310—314) sme poukázali na to, ako sa zanedbávajú termíny *drať*, *odrať* zvierat.

Teraz chceme zasa upozorniť na nesprávne tvary, nevhodné termíny a spojenia používané v niektorých článkoch v časopise *Záhradkár a chovateľ*.

V článku *Kozkovanie noriek* (Záhradkár a chovateľ 1971, č. 11), z ktorého sme vychádzali aj v citovanom našom príspevku, sa čitateľ okrem iného dozvie o *vzrástnutej srsti* namiesto o *narastenej srsti*. Prečíta si: *Pesík má asi o tretinu presahovať podsadu a pritom byť rovnomerne vzrástnutý na chrbáte, bokoch a bruchu*, hoci by sa mal dočítať, že *pesíky majú byť asi o jednu tretinu vyššie (dlhšie) ako podsada a pritom majú byť rovnomerne narastené na chrbte, bokoch a bruchu*, alebo že *pesíky majú asi o jednu tretinu prevyšovať podsadu, majú byť rovnaké na chrbte, bokoch a bruchu*. Dočíta sa o *prerástnutom chlpe*, t. j. *pesíku*, namiesto *prerastených pesíkoch*. Treba však pripomenúť, že pre obidve vrstvy srsti, t. j. pre kryciu srst (tzv. *pesíky* aj *psie chlpy*) aj pre podsadu, máme už aspoň desaťročné ustálené významovo priezračnejšie termíny, a to *srstica* a *podsrstie*.

Ďalej si môžeme prečítať takúto vetu: *Pretože skalpely majú tenkú črienku, pôsobia otlaky na rukách*. Keď však čitateľ pozrie do Slovníka slovenského jazyka, pri hesle *črienka* v ňom nájde vysvetlenie, že je to „obložená časť ruky noža, dýky, vidličky a pod.“ Rukoväť skalpela môže na ruke *spôsobiť* (nie *pôsobiť*) len *mozole*. Otlaky máme na nohách. Dokazuje to i spojenie *stúpiť niekomu na otlaky*.

Čitateľ sa dozvedá o *sľahovaní kože* z *ocasu*, hoci by mal čítať o *draní chvosta*. Dozvie sa, že *kožky sa odmasťujú najskôr remeňom hore a potom srstou hore*. Lenže opak *osrstenej strany* (plochy) *kože je neosrstená strana*, presne *zamša*, a nie *remeň*. Remeň je vyrobená koža z väčších zvierat, nie z noriek (kožušinových zvierat). Zreteľne sa to ukáže, ak si pripomenieme slová *remenár*, *remenárstvo*, *remenec*, *remenica*. Čitateľ sa dočíta, že *norky zabijame zlomením väzu ...*, lenže tylová strana krku sa volá *väzy*, a nie *váz*. Termíny *váz* a *väzy* nie sú v anatómii synonymné. Mali by sme preto pri tomto spôsobe zabíjania *zlomiť väzy*, nie *váz*.

Ďalej sa dočíta: *Norku chytíme zadnou nohou do klipsy, druhú nohu vypneme v ruke ...*, hoci mal čítať: *Jednu zadnú nohu upevníme v štipci, druhú chytíme do ruky a napneme ju*.

Prečíta si, že *norky vylúpňeme nohy* namiesto *oderieme labky*, že *rezom obrežeme konečníkový otvor* namiesto *oderieme ritný otvor*, že *tahom vylúpňeme chvostík* namiesto *oderieme chvost*, že *narežeme kože na zadných nohách a tahom strhujeme kožu z trupu* namiesto *narežeme kožu na zadných nohách a oderieme trup*. V nasledujúcej vete si prečíta: *Na hlave odrežeme uši, obrežeme okolie očí a tlamy*, hoci by sa mal dočítať, že *odrežeme uši, obrežeme kožu okolo očí a pysku*. Tlamu môže mať lev, hroch, veľryba, žralok, prípadne pes.

Keď po prečítaní spomínaného článku čitateľ obráti list, na ďalšej strane (350) v článku *Výber chovných noriek* sa zasa dozvie, že *samci sú kúsaví* (namiesto *samce sú hryzavé*). Čitateľ zistí, že máme *prázdne samičky*, hoci sa mal dozvedieť o *neoplodnených*, resp. *jalových samiciach*.

V nasledujúcej vete si prečíta: *Pri výbere chovných zvierat treba brať do úvahy, koľko mláďat vykazovali ich otcovia pokrytím samičiek*. V tejto vete mal čitateľ čítať: *Treba brať do úvahy, koľko mláďat mali nimi oplodnené (nahonené) samice, alebo koľko norčiat sa uliahlo norkám, ktoré oplodnili, ktoré sa s nimi nahonili (spáril), alebo koľko mláďat sa uliahlo samiciam, ktoré boli k nim pripustené, alebo „učene“: treba zhodnotiť i sexuálnu potenciu a fertilitu samcov a jej reláciu ku koncepcii a natalite samíc*.

Ďalej sa čitateľ stretne s výrazmi *rast a rozvoj mláďat* namiesto *rast a vývin norčiat*, *veľkosť vrhu*, hoci vystižnejšie je hovoriť *počet uliahnutých norčiat*, *vyrastnuté mláďatá* namiesto *vypínuté (podrastené) norčatá*.

V ďalšom odseku nájde takéto formulácie: *Pri farbe štandardnej norky treba dbať na to, aby bol krycí vlas čo najčernejší a vykazoval modročiernu podsadu bez pásov, ktorá harmonicky hrá s krycím vlasom*. Aby sme tomu porozumeli, treba si pripomenúť, že na nijakom cicavcovi nerastie len jeden vlas, ale celá hromada (množina) vlasov, teda vlasy; vlasy sú telová pokrývka — pokožkové útvary — výrastky na hlave ľudí, kým srst je telová pokrývka — pokožkové útvary zvierat; jeden jediný krátky vlas jednu čiastočku srsti voláme *chlp*. Podľa toho sa kritizované konštatácie mali formulovať napr. takto: ...*treba dbať na to, aby krycia srst tvorila...* (Ale musí sa doplniť, čo má tvoriť. Veď krycia srst netvorí podsadu. Krycia srst — srstice a podsada — podsrstie sú tvorené dvoma odlišnými typmi chlпов).

Ďalej sa čitateľ dozvie, že *norky sa rodia*, že *vyrastnuté mláďatá si okusujú kožušinu alebo chvost*, hoci sa malo napísať, že *norčatá sa liahnu* a že *rastúce (podrastené) si obhrýzajú kožu alebo chvost*.

Po prečítaní týchto článkov je čitateľ v pomykove, či náhodou nečíta nejaký časopis, ktorý bol v minulom storočí vydávaný vo Viedni, Pešti alebo v Pressburgu vtedajšími vládnymi (odnárodňovacími) úradmi.

Podľa nášho náhľadu nemá opodstatnenie vnášať do odborného (zootechnického) štýlu prvky falošnej eufónie, hypokoristiká a familiárnosť.

Nuž a na záver nám treba len pripomenúť, že ak sa rozhodneme písať, treba písať s poznaním príslušnej (slovenskej) odbornej terminológie a s poznaním spisovnej slovenčiny ako celonárodne záväzného a kultivovaného jazyka.

J. Václavík

Skvalitnime jazykový prejav speváckych súborov!

Zhodou okolností mohol som si ako amatérsky vyznavač zborového spevu vypočuť iba niekoľko vystúpení speváckych súborov v tomto i v predchádzajúcich rokoch na okresnej súťaži v Banskej Bystrici. Záslužné podujatie zorganizovalo okresné osvetové stredisko. Sledoval som popri interpretácii a repertoári najmä jazykovú stránku v speve i v sprievodných (uvádzacích) prejavoch. Keďže som sa nemohol zúčastniť na hodnotení súborov, upozorňujem

aspoň takto na závažný jav. Súťažné vystúpenia vyzneli amatérskemu poslucháčovi ako konglomerát rozličných akostných tried, dokonca aj v rámci programu toho istého súboru. Vcelku mám však dojem zrejmeého vzostupu úrovne, a to vyvoláva pocit uspokojenia, aj keď porota istotne zistila a poradila naprávať rad hudobno-speváckych nedostatkov.

Skutočným sklamaním bola však pre mňa ako slovenčinára jazyková stránka, čím rozumiem najmä výslovnosť vôbec a slovník sprievodných prejavov. Okrem súboru pedagogickej fakulty a učiteľského spevokolu Hron nebadaf zlepšenie, ale skôr pokles v jazykovej kultúre. Správna výslovnosť a primeraný výber slov sú základné predpoklady dobrej speváckej interpretácie, preto kultivovanejšieho poslucháča vyrušuje, keď sa vo vystúpení vyskytujú také primitívne chyby, ako je nenáležitá, totiž tvrdá výslovnosť slabík *li, le, lia, lie, liu* v spisovných alebo povedzme vo východoslovenských textoch, nesprávne spodobovanie spoluhlások (napr. písmenková výslovnosť slova *sme* namiesto *zme*) a také násilu presádzané cudzie slová, ako je *doprovod* na klavíri (*doprovádza*), hoci spisovne po slovensky to môže byť len *sprievod* (*sprevádza*).

Domnievam sa, že integrálnou súčasťou speváckeho prejavu je aj výslovnosť, a to spisovná alebo nárečová podľa regionálneho pôvodu piesne (zhruba aspoň nápadne mäkká v textoch z východného Slovenska a nápadne tvrdá v západoslovenských textoch). Negatívny vplyv jazykových chýb na poslucháča v citovo rozvlnenej atmosfére je veľmi silný práve pre sugestivnosť situácie. (Mala by sa vymyslieť účinná „jazyková riečica“ aj na sólových spevákov tzv. popmusic!) Z uvedeného vyplýva potreba, aby sa poroty speváckych súťaží zaoberali aj jazykovou stránkou interpretácie. Spevácka súťaž by mala byť školením aj v prednese práve tak, ako súťaž v recitácii musí byť školou vo využívaní hudobných prvkov reči. Preto navrhujem, aby členom poroty v speváckej súťaži, začínajúc okresom, bol aj odborník slovenčinár, ako je napr. dr. J. Findra z pedagogickej fakulty, a naopak členom poroty v recitačnej súťaži by mal byť aj špecialista hudobník, ako je napr. T. Sedlický z pedagogickej fakulty alebo D. Dobřík z literárno-hudobného múzea. Takáto spolupráca posilní a skvalitní vplyv porôt oboch typov. Dá sa to očakávať podľa skúseností z úspešnej spolupráce v iných príbuzných odboroch.

Je zarážajúce, ak sa spevácke súbory na strednom Slovensku prezentujú pred verejnosťou takouto jazykovou „kultivovanosťou“, no priamo neprípustné by to malo byť pri vystúpeniach, na úrovni okresu a tobôž v súťaži. Isteže, organizátori si radi, keď sa počet súťažiacich rozširuje a zvyšuje sa hudobno-spevácka úroveň. No nemalo by sa to diať na úkor jazykovej zložky ako integrálnej súčasti interpretácie. Tomuto stavu treba čeliť sústavne a dôsledne i vhodnou prevenciou na inštrukciách pred súťažou, ale aj represiou, teda hodnotením (odsúdením) v porote.

Opakujem svoj návrh na vzájomnú spoluprácu v porotách, a to konkrétne pre usporiadateľa (Okresné osvetové stredisko v Banskej Bystrici) už v nasledujúcom súťažnom období. Súčasne je to výzva pre Krajské osvetové stredisko v Banskej Bystrici na uplatnenie tohto zlepšenia už v tohtoročnej krajskej súťaži. Bude na osoh, ak si tento návrh všimnú aj ďalšie slovenské KOS OOS a vari aj ústredie. Veď zlepšiť jazykový prejav speváckych súborov treba azda ešte naliehavejšie aj inde ako iba na strednom Slovensku.

A. Chmelík

Napísali ste nám

- Ešte pár poznámok o chove noriek. J. Václavík 190
Skvalitnime jazykový prejav speváckych súborov! 191
A. Chmelík

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 8, 1974, číslo 5. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok v apríli 1974. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1974.

Cena Kčs 3,—